

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Редагує Комітет.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.
Кожда зміна адреси 50 с. Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.
Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

IV рік. Ч. 39.

Відень, 23-го вересня 1917.

Ч. 169

Перемога Керенського.

Неминучість боротьби між двома кандидатами на становище російського диктатора — між Керенським і Корніловим — виразно виявила ся вже на московській конференції. Одушевлене прийняття, яке уладили Корнілову в Москві помірковані елементи російського громадянства, завернули очевидно йому голову та спонукали до кроків остільки рішучих, як і нерозважних. Відповідаючи на жадання Корнілова наділити його диктаторською властю усуненням його з високої посади верховного команданта армії, Керенський примусив тим самим Корнілова до виступу мабуть раніше, ніж се входило в плани Корнілова і як сього хотіло ся всім прихильникам військової диктатури в Росії. А що Корнілов зарані приготував ся до свого діла, видно з того, що він стягав прихильні правительству війська з Петрограду й ин. міст, а українські війська з Київa.

Отже в момент вибуху відкритої боротьби між Керенським і Корніловим до розпорядимости останнього стояли вже неабиякі сили нетільки на безпосередніх тилах армії, а також в самім Петрограді і деяких інших містах держави. На боці Корнілова опинила ся відразу велика частина визначних російських генералів: отаман донських козаків Каледін, генерали Лукомський, Денікін, Валуєв і т. ин. Навіть Клембовський, якого Керенський призначив на посаду шефа генерального штабу, показав ся незабаром прихильником Корнілова й опинив ся в числі тих понад 40 генералів, проти яких розпочато тепер судове доходження. Як мало було вірних правительству генералів, показує між иншим і та обставина, що Керенський мусів оголосити самого себе верховним командантом армії, а шефом генерального штабу призначити Алексеєва, якого перед кількома тижнями пустили були остаточно на спочинок.

Між офіцерами, які в значній мірі рекрутують ся з демократичних верств населення, Корнілов ледви чи міг мати багато прихильників, хоч в останнім часі реакційні круги і розвинули сильну агітацію у війську. Найбільше підтримання сподівав ся дістати Корнілов від донських козаків. На останнім зїзді представників козацьких військ сам Каледін аїтував проти демократії й соціалістів. Окрім того козаки почували себе загроженими демократичними аграрними реформами й утратою козацьких привилеїв і тому більш ніж хто инший готові були підтримувати переворотову акцію Корнілова. Столиця донських козаків Новочеркаськ зробила ся одним з центрів акції Корнілова. Такимиж корніловськими центрами, як то не дивно, зробили ся Київ, Одеса, Ростов н/Д. і деякі інші українські міста. Тут, на Україні, а зокрема у Києві, Корнілов збирав найбільш чорносотенні частини війська для боротьби з українським рухом, щоб потім ужити їх на боротьбу проти петроградського правительства, а зглядно проти його соціалістичної частини з Керенським на чолі.

На фронті деякі відділи війська стероризував Корнілов масовими розстрілами в такій мірі, що міг їх вести так само добре проти ворога, як і проти Петрограду. До тогож Корнілов розпустив між своїм військом чутку, що веде його на поміч правительству проти большевиків, які ніби-то знов зробили в Петрограді повстання. Корнілов не чекав очевидно серйозного опору з боку Керенського й демократії та зявив ся в Гатчині (30 верст від Петрограду) з досить невеликими, порівнюючи, силами, з кількома дивізіями піхоти, кінноти й артилерії.

В самім Петрограді положення Керенського було досить небезпечно. Партії, правіші кадетів, майже відкрито показували свою ворожість супроти соціаліста Керенського та свою прихильність до Корнілова. Бувший оберпрокуратор святійшого Синоду Львов виступив яко парламентарь з боку Корнілова й заявив, що Корнілов жадає передання йому яко диктаторови всеї військової та цивільної власти й утворення нового кабінету, в яким Керенському обіцяло ся скромне місце міністра справедливости; в разі відкинення його жадань Корнілов загрожував маршем на Петроград, щоб силою вимусити своє.

У відповідь на се жадання Керенський звелів арештувати Львова. Незабаром заарештовано також Гучкова, Пуришкевича, майже всіх правих членів четвертої Думи, а також і деяких реакціонерів поза Петроградом; у Києві напр. заарештовано відомого ворога Українців Шульгина. Реакційні часописи „Новое Время“, „Кіевлянина“ й деякі інші припинено. Про арешти кадетів нічого не відомо, хоч їх симпатії до Корнілова, які так яскраво виявили ся на московській конференції, не підлягають жадному сумніву. Але кадети тримали ся дуже обережно й чекали, хто переможе: Керенський чи Корнілов, щоб кинути ся тоді на бік переможця. Проти Керенського безпосередно кадети не виступали, а висували наперед своїх октябристських та ще правіше стоячих попіхачів. Обережність кадетів показала ся цілком усправедливою.

Коли у Керенського знайшло ся мало вірних генералів, у Корнілова на відвороті знайшло ся дуже мало вірних солдатів. Керенському помогла та сама Рада робітничих і солдатських депутатів, від якої він почав був відхилити ся, стараючи ся позискати кадетів. Реакційні елементи, на які опирав ся Корнілов у своїм поході проти Петрограду, не спромогли ся утворити тривкої організації й окремі відділи військ Корнілова дуже скоро втратили звязки між собою. А до тогож добре zorganizовані залізничники всіма способами стримували перевезення військ Корнілова. І він, дійшовши до Гатчини, зістав відрізаний від своїх помічників.

Ставши на чолі революційного війська, Керенський приготував на швидку руку Петроград до оборони, озброївши навіть знову частину робітництва, а з другою боку постарав

ся затримати Корнілова в Гатчині, не спиняючи ся для цього навіть перед висадженням у повітря мостів і зриванням залізничних шин. До одурених салдатів Корнілова Рада робіт. і салдат. депутатів післала своїх делегатів і вони пояснили їм, що Корнілов іде не проти большевиків разом з правительством, але разом з реакціонерами проти демократії й правительства. В результаті велика частина війська Корнілова перейшла на бік правительства, а його самого в Могилеві заарештовано. Таке саме в тій чи іншій формі стало ся очевидно й з іншими відділами війська Корнілова.

З різних міст Росії й України почали приходити вислови вірності правительству й обурення проти Корнілова. Як доносять через Голяндію, всі українські війська зайняли становище рішучо вороже Корнілову; проти Корнілова виступила й Українська Центральна Рада. Опустили Корнілова очевидно й козаки, бо з головних центрів Донщини також приходили вислови довіряя правительству, хоч Каледін і тримав ся міцніше останніх, а навіть ніби-то носив ся з думкою оголосити себе диктатором південної Росії! По останнім відомостям арештовано й Каледіна, який мусів уступити зі свого становища.

Пробу політичного перевороту Корнілова можна таким робом уважати безпосередно зіквідованою, а Корнілов зі своїми помічниками має стати перед війсьним судом. У звязку з сим доносять з Росії шведським часописам, що судді Корнілова, зважаючи на його воєнні заслуги, не будуть судити його суворо. Повідомляють навіть, що Керенський має намір помирити ся з Корніловим і покликати його під тим чи іншим титулом до участі в правління. Остання вістка очевидно досить неправдоподібна, але Керенський має, розумієть ся, поважні причини не виступати дуже гостро проти своїх противників зправа. Деяких прaviх політиків повипускали вже навіть з арешту, напр. Іучкова.

Здушення бунту Корнілова мало своїм безпосереднім наслідком зріст сили та значіння революційної демократії й оживлення діяльності робітничих організацій. Зміцнили ся знов і большевицькі впливи. По відомостям петроградської телеграфної агентури большевики спромogli ся на Раді роб. і салд. депутатів перевести ряд своїх жадань, а між иншим: негайне проголошення демократичної республіки, анулювання всіх тайних дипломатичних договорів і негайне запропонованне всім воюючим державам миру, задоволення всіх жадань Фінляндії й України, розв'язання Державної Думи й Ради і т. ин. Зібрали вони під сими резолюціями 279 голосів на 394 голосуючих. Хоч на другий день, як повідомляє та сама агенція, збори Ради робітничих і салдатських депутатів при збільшенім числі членів і відкинули попередні ухвали, але се не міняє ваги факту. Всеж правительство мусіло врешті негайно оголосити заведенне демократичної республіки в Росії, з чим носило ся вже кілька разів раніш.

На другім засіданні Ради робітничих і салдатських депутатів по відкиненні попередніх большевицьких резолюцій постановлено — негайно скликати загальну конференцію представників цілої зорганізованої революційної демократії для розв'язання питання про форму правління державою й інших справ.

Реконструкція кабінету відбула ся з перенесенням точки ваги вправо. Про се говорить факт усунення з міністерства Чернова й Пешехонова та Савінкова й Лебедева, як також імена деяких нових міністрів, напр. Коновалова. Склад нового міністерства такий: Керенський — міністер-президент і верховний командант військ, Терещенко — міністер заграничних справ і заступник голови міністрів, Кішкін — внутрішніх справ, Карташов — віроісповідних справ, Вернацький — фінансів, Коновалов — торгівлі, Прокопович — суспільної опіки, Ліверовський — комунікації, Малянтович — судівництва, Архангельський — хліборобства, генерал Верховський — війни, адмірал Вердеревський — флоту, Буришкін (?) — державної контролі, Скобелев — публичних робіт, Єфремов — апровізації, Нікітін — почти й телеграфу.

Правительство в такому складі мусить бути приготоване на сильний опір з боку крайньої лівої демократії. Конфе-

ренція, яку скликає Рада робітничих і салдатських депутатів, буде мати мабуть такий наслідок, як і нещаслива московська конференція. Отже перемога Керенського над Корніловим не забезпечує ще правительства перед дальшими ударами справа та зліва й не заощадить Росії нових внутрішніх потрясень.

М. Троцький.

Демократичний централізм.

Що уявляє в себе російський „демократичний централізм“ і як він ставить ся до українських визвольних змагань, се саме тепер відчуває на собі дуже реально український рух в Росії. Тому незайвим буде навести міркування на сю тему, у приложенні до питання федерації й аграрного питання, найбільше поширеної і найвпливовішої на Україні нетільки демократичної, але й „соціалдемократичної“ часописи „Кіевская Мысль“ та познайомити ся з її „аргументами“ проти федерації й проти автономної розв'язки на Україні земельної справи.

Саме під заголовком „Демократичний централізм“ умістив був свого часу (17/V) В. Рудін статтю в „Кіевск-ій Мысли“ в якій, обговоривши централістичні тенденції капіталістичного господарства, почав доказувати неісторичність і реакційність домагання розчленування російського державного організму на ряд самостійних державних одиниць, хочби навіть і в тій цілі, щоб після розчленування вони знов об'єднали ся на договірних основах. Рудін виводив: „Хай буде, що Росія — ще молодий капіталістичний край, хай буде, що окремі його частини ще слабо сповні економічними вузлами, але всеж вони сповні й те сповнене з бігом часу міцнішає, всеж можна говорити про Росію як про один економічний організм. Тепер нема в ній таких округ, що жили-б ізольованим самодовільним життям. А коли так маєть ся справа, було-б мильною річю дробити державу на окремі частини, полишаючи кожній право самостійно установлювати свій зв'язок з цілістю“.

Тут хочеть ся запитати автора, чи в взагалі такі держави, що жили-б ізольованим економічним життям та чи не вважає він часом коли не цілого світа, то принаймні Європи одним економічним організмом? Щось подібне до цього, бо далі читаємо таке:

„Федеративна республіка — се крилате гасло тих, котрі, одушевляючи ся провінціалізмом (!), забувають про спільні інтереси краю. Вони бачуть один бік історичного розвитку — процес дезінтеграції, але не хочуть бачити другого, який має значно більше значіння, епоху надкапіталізму, — процес інтеграції.“

„Федеративний лад Росії грезить — на думку автора — розколенням єдиного (?) державно-господарського організму. Сього не можуть скрити оборонці федерації. Напр. на конференції української соц.-дем. роб. партії кілька бесідників говорило про економічну експлуатацію України Великою Росією, про якусь фантастичне (?) переповерхненне місцевого ринку виробами великоруського промислу, про шкідливий для України вивіз сирих продуктів і поворот їх у переробленій формі. Очевидно бесідники, що слабо орієнтують ся в економічних справах (Ну, як же, тільки пп. Рудіним дано міцно орієнтуватись в економічних справах. Р е д.), уже наперед розв'язали для себе питання охорони українського господарства митовими межами. Але коли федералісти мріють навіть про митові межі, то ледви чи є у них яка причина обиджувати ся, коли їх підозрівають у сепаратизмі, партикуларизмі, провінціалізмі й інших гріхах воюючого міщанства.“

„Федералісти надурно відхрепують ся від „самостійників“. Тенденції у них спільні, але самостійники доводять сі тенденції до льогічного кінця, а федералісти не мають такої відваги, бо очевидно все-таки здають собі справу з протисторичності державного дроблення в таку хвилю, коли на черзі стоїть питання федерування великих держав“.

По сій „лекції“ з політичної економії п. Рудін застерігаєть ся, що „негативне відношення до федеративної республіки зовсім не заставляє підтримувати бюрократичного цен-

тралізму. Децентралізація управи необхідна й неминуча. Не можна не зважати на те, що пентробіжні сили капіталізму не нищать процесу історичної диференціації (От тобі й на! Р е д.). Не рахувати ся з економічними, культурно-побутовими й національними окремішностями окремих округ Росії було б легкодушністю. Треба конче окремим областям і окремим націям, що дійшли до історичної зрілості (!), лишити право на широку місцеву самоуправу з тим ступнем політичної самостійності, котрий, не нарушуючи державної єдності, рівночасно давав би можливість приспособлення форм державного життя до індивідуальних окремішностей кожної округи.

„Напр. наданне Україні автономії з власним соймом є політичною необхідністю. Україна одержить можливість культурно-національного самоозначення. Вона повинна мати той ступінь політичної незалежності, котрий забезпечив би їй можливість вільно творити самостійні національні форми свого культурного та громадянського життя. Але вона у власних (?) інтересах і в інтересах усього краю не повинна претендувати на політичне й економічне відокремлення, не повинна видвигати штучних меж на шляху єдиного історичного процесу“.

Той самої теми, тільки з иншого боку торкаєть ся „Кієвская Мысль“ з дня 10/V в статі п. з. „Аграрна реформа та федерація“. Читаємо тут, що „різноманітність земельних відносин переносить центр ваги підготовчої праці на місце. Було б дуже легкодушно гадати, що до земельного питання можна підійти з якимись шаблоном. Поки ми не підійшли до самих реальних реформ земельних відносин, не можна оперувати загальними кличами. Вони привабливі й безтілесні. Вони формують соціальні сили, які братимуть участь в боротьбі, виявляють існуючі тенденції і під сям оглядом грають значну ролю. Але як прийде момент, коли доведеть ся загальні формули одягнути в дійсність, зараз же покажеть ся їх нестійність перед складними та заплутаними земельними відносинами. Їх уперте переведення могло б викликати таку революцію, яку викликало в свій час уперте підтримування непоршності старого ладу“.

По сім вступі можна було б чекати від автора статі дійсно розумного поставлення аграрної справи, міжтим бачимо той самий шаблон, проти якого він воює. „Земельну реформу — читаємо далі — розуміють ся, всі уявляють собі в загально-російськім масштабі. Загальні норми й її засади зазначають Установчі Збори. Сі норми будуть загально-обов'язкові для всіх областей і районів. Але в межах загальних норм безперечно буде велика різноманітність конкретних форм розв'язання аграрного питання. На органи широкої обласної самоуправи, здавало ся б, природно ляже роля того механізму, при помочи якого загальні форми аграрного закону будуть виповнені в кождім районі своїм окремим змістом“.

Тут ще „все в порядку“, але далі вже починаєть ся крутня. „Та можна побоювати ся, — трівожить ся часопись, — що прихильники федералізму зараз доведуть сю ідею до нісенітницї. Замість аграрної реформи вони виставлять жаданне десятка аграрних реформ відповідно до числа областей з власною самоуправою. В кождім районі тоді свої спеціальні основи реформи: в однім місці конфіскація, а деінде викуплення, в однім місці скасування приватної власності, а в иншій дальше її скріплення, там „соціалізація“ з рівним користаннем землею, а тут поділ у власність »на завше“.

Ну, а як же инакше, щоб уникнути шаблону та пристосувати ся до реальної дійсності?

Та часописи про що инше ходять. „Звичайно, багаті землею області виграють, — читаємо далі, — а малоземельні програють від такого способу розв'язки справи. Між окремими районами почнеь ся ворожнеча. В руках держави не буде того єдиного земельного фонду, при допомозі якого вона могла б вирівнювати земельну тісноту в поодиноких федерованих одиницях. Сибірська республіка, маючи великі простори, постаралась би відмежувати ся муром від зайд. Українська республіка навідворіт втратила б величезний земель-

ний резервуар, який протягом десятків літ втягав у себе „зайве“ населення Чернігівщини, Полтавщини, Київщини й инших губерній. Дідичівських земель за мало, щоб цілком задоволити голод українських селян. Переселення певно буде ще довго одним зі способів боротьби з малоземеллем та перенаселенням“.

Отже, заключає часопись, „при тих сепаратистичних тенденціях, які показують прихильники федеративної республіки, земельний фонд може бути розбитий і тоді нормальний розвиток колонізації буде утруднений. Такі малоземельні губернії, як губернії нашого краю, можуть опинити ся в дуже тяжкім положенню“. Для того „селяне українських губерній повинні поставити питання про федеративну республіку в тісний зв'язок з земельним питанням“, иншими словами — відкинути думку про федерацію, бо... стратять земельний фонд на Сибірі!

Лишіть, панове, Українців при їх земельнім фонді. Не перешкаджайте їм улаштуватись у себе вдома по своїй уподобі, а вони вже вам подарують сибірський земельний фонд!

Чернівці під управою Д. Дорошенка.

„Буковина“ принесла в 16 ч. ряд цікавих подробиць про те, що діяло ся в Чернівцях в часі зайняття Буковини Росіянами.

Як відомо, комісаром революційного правительства на правах генерал-губернатора, тільки з поглибленим ще кругом ділання, став на зайнятій території Галичини й Буковини український діяч Дмитро Дорошенко. Одначе він довго не обіймав урядування. Врешті заповів Дорошенко свій приїзд, оповіщаючи, що зміг обняти свій уряд тільки по перепертій згоді петроградського правительства на поставлені ним умови. Місцем осідку генерал-губернаторства на зайняті області обох східних країв монархії був до того часу Тернопіль. Обнявши урядування, Дорошенко переніс генерал-губернаторський уряд до Чернівців. Йому підчинений був черновецький губернатор Лотоцький, також Українець. Черновецьким старостою іменовано унів. проф. Багрія, також Українця. Загалом скрізь по цілій Буковині старостами стали Українці. Ось так у Вижиці був старостою Українець Іваницький. Генерал-губернатор вів своє урядування строго об'єктивно, не вмішуючи ся до місцевого політичного життя, яке від часу революції поплило живим річищем. Тим пильніше займав ся політичним життям староста Багрій, котрий відразу потрапив увійти в близькі зв'язки з місцевим населенням. Його заходами відбули ся збори черновецького магістрату в Німецькім Домі, які вибрали там нову черновецьку громадську раду з Шандру яко бурмістром на чолі. Нічого не помагали заходи скиненого бурмістра Віттека. Делегація міщанства предложила свої ухвали ген.-губ. Дорошенкови, котрий їх затвердив. Панування чорної сотні скінчило ся одним махом.

Аж ось виринув на арену публічного життя покровитель чорної сотні, „знаменитий“ Геровський. Треба знати, що Геровський явив ся з повною урядовою військовою властю, не підчиною Дорошенкови, яко начальник вивідного уряду, т. зв. контр-розвідки, при армії Брусилова. Йому прислугувало право арештом робити нешкідливими людей, невігідних його плянам. А носив ся сей царський посіпака з неабиякими плянами. На тайних нічних зборах з своїми однодумцями постановив скликати до Чернівців і до Тернополя збори селян і, розагітувавши їх, ухвалити на зборах і перевести в діло не менше ні більше як: ув'язнення нового магістрату, а передовсім також Дорошенка, Лотоцького й Багрія та проголосити тоді назад царський режим. Та припадково попав на слід замаху один український горожанин, котрий зараз, нічу, удав ся до помешкання проф. Багрія, а опісля вкупі з ним до Дорошенка, щоб нарадити ся над способами, як запобігти лиху. Недовго радили, бо зараз видав Дорошенко приказ розігнати банду Геровського, котрий сам мав ще одначе відвагу перехвалювати ся, що до чотирнадцятьох

днів таки поставити на своїм. В дійсності розбивався Геровський далі по Чернівцях і з піметі велів приарештувати 47 черновецьких горожан під замітом шпіонажі та грозив відіслати їх на Сибір. І знову вибрала ся делегація українських міщан до Дорошенка з проською рятунку з таким успіхом, що Дорошенко велів арештувати Геровського. Він боронив ся, легітимував ся своїм високим чином, та надаремно. Перед приходом австрійських військ роблено з українського боку заходи, щоб Геровського стерегли в арешті російські салдати аж до приходу австрійського війська, щоб так сей москвофільський пташок у клітці дістав ся в руки австрійської справедливости. Сьому спротивила ся рада робітничих і салдатеьких депутатів, котра натоміць перла на те, щоб Геровського перевезти як українського в'язня до Києва. Була ще й така пропозиція, щоб хтось з українських міщан перебрав Геровського у сховок за гарантією, що одначе не пішло, бо кождий бояв ся, щоб не накликати на себе халепи з боку чорних духів при відвороті російського війська.

З діяльности Геровського варто занотувати ще скликані ним збори селян, на котрих ухвалено поділ земель великої посілости. Геровський хотів демагогічним способом зашахувати Дорошенка, до котрого й вислав він депутацію згаданих зборів, яка передала українському генерал-губернаторови дотичні ухвали. Одначе Дорошенко скоро справив ся з лукавством Геровського. Він пояснив наперед селянам депутатам, що Геровський се москвофіль, царський прислужник, і що їм як Українцям не пристойть слухати його. Далі вказав на те, що чейже вислід війни непевний і що селянам треба поводити ся так, аби вони могли відповідати за свої поступки й перед австрійськими властями. Селяне дякували Дорошенкови за батьківську пораду й одержали навіть з ген.-губернаторської каси гроші на поворот до дому. — Замітні були далі скликані Геровським збори православних священників, що відбули ся у великій синодальній залі. Одначе українські панотці не взяли участі в сих зборах і протестували проти їх важности й правосильности їх ухвал. — Коли вже мова про збори, варто ще згадати про збори лікарів у Чернівцях, на котрих російський санітарний шеф давав у російській мові вказівки лікарям. Коли він запитав зібраних лікарів, чи вони його порозуміли, один з присутніх лікарів-Українців заявив, що по московськи не розумів, і просив дати пояснення в українській мові. Сьому домаганню спротивили ся одначе два лікарі Волохи, кажучи, що жадають і на далі пояснень у державній російській мові, не зважаючи на се, що обидва добре знають українську мову, а московської мови ні в зуб...

Генерал-губернатор Дорошенко зоставив по собі дуже гарний спомин, зеднавши собі признание населення всіх народностей і передовсім, розумієть ся, Українців. За його управи переведено в багатьох громадах громадські вибори на основі загального виборчого права. В деяких містах повірено управу комітетови, зложеному з відпоручників по двох від кождої нації. В Чернівцях мали вести управу міста по 10 відпоручників, одначе не стало часу перевести вибір. Дорошенко зоставив по собі милий спомин. Але з прокломном згадуватимуть Буковинці ті московські орди, що при відвороті гірш Татарви руйнували край, дарма що Дорошенко, опускаючи Чернівці, під гострими карами заборонив допускати ся якихсь насильств на мешканцях краю. Часто дуже зле поступили московські салдати-негаги з українськими православними панотцями, а о. Тимінського навіть зневажили чинно.

Скільки землі дасть селянинови земельна реформа?

Під сим заголовком помістив у „Русск-ім Слові“ з 9 серпня н. ст. (ч. 170) М. Туган-Барановський статтю, з якою познайомлюємо наших читачів з огляду на вагу порушеної в ній справи й на авторитетне імя автора.

Докладної чисельної відповіді, хочби приближно, на поставлене в заголовку питання не можна дати для усієї

Росії з причини недостачі відповідних даних. Ми знаємо число нашого населення, але є дані зовсім не вистарчають для розвязки згаданого питання з тої причини, що згідно з аграрними програмами всіх партій вивласненню підлягає не тільки та земельна площа, котра перевищує трудову норму. А земля, оброблювана трудом власника в межах трудової норми, зостанеть ся в користанню її теперішніх власників і не піде на вирівнюючий поділ між малоземельним селянством.

Таким робом земельний фонд, що підлягає вирівнюючому поділові, дає різниця між усією земельною площею краю і земельною площею, яка знаходить ся у посіданню землевласників, що її оброблюють. Сеї різниці не можна означити, бо не відомий відемник.

Та сього мало. Колиб ми навіть могли приближно облїчити, скільки буде вивласненої землі в земельнім фонді для доповнюючого надїлення малоземельного селянства, — се не дало-б нам бажаної розвязки. Бо нам треба знати не загальну великість надїлу, який одержить при вирівнюючій подїлі селянське господарство (двір). Сю останню цифру можна отримати лишень отсим робом. До земельного фонду, що підлягає вивласненню, треба додати площу земельного господарства тої часті селянства, котра буде додатково надїлена землею, а суму треба подїлити через число надїлюваних селянських господарств. Тоді ми дістанемо середній вирівнюючий надїл усіх призначених для додаткового надїлення селянських господарств потім, як довершить ся земельна реформа. Але для такої рахункової операції недостає нам двох цифрових даних: числа селянських господарств, що підлягають додатковому надїлові, й площі землі, яку вони мають у посіданню.

Ось чому до переведення статистичного дослідю в Росії в потрібних напрямках не можна навіть приближно сказати, що дасть усьому російському селянству майбутня грандіозна земельна реформа. Одначе для небагатьох областей Росії є вже тепер відповідні дані. В найповнішій виді маємо їх для полтавської губернії. На сих даних я задержу ся, бо хоч вони й відносять ся лише до зазначеної вузької області, все-таки мають і загальний інтерес.

Полтавська губернія є одинокою в Росії, де переведено послїдовно три земські статистичні переписи в цілій губернії. Останню перепись переведено недавно — в 1910 р. Для полтавської губернії маємо в досить повнім виді дані для відповіді на поставлене питання. Отже скільки землі отримає полтавський селянин, як увесь земельний фонд на Полтавщині, що підлягає вивласненню, буде вирівнюючо подїлений між малоземельне селянське населення губернії. Се питання дістало повне освітлення в цікавій брошурі М. Рклицького „Земля і земельні отношенія въ Полтавщині“ (Земля і земельні відносини на Полтавщині), яка тільки що вийшла. Виводи М. Рклицького незовсім годять ся з тими, до яких я приходив на основі того самого статистичного матеріалу, але до них досить близькі.

Трудову земельну норму М. Рклицький означає для полтавської губернії нениже 50 десятин придатної землі. Таким робом земельний фонд, що підлягає вивласненню, складатиметь ся з господарств звиш 50 десятин. Всі господарства полтавської губ., що перевищують названу норму, дають, включаючи сюди, як землі приватних власників, так і монастирські, державні й удільні, 1.112 тисяч десятин. Відійнявши відсеїл землю, що лишить ся власникам яко визначена трудова норма, на доповнюючий надїл відійде 859 тисяч десятин. Сей фонд при вирівнюючій подїлі його між безземельним і малоземельним населенням губернії, включаючи сюди й ту часть городського населення, джерелом існування котрої є хлїборобство, дасть можливість довести найменший земельний надїл в губернії до 4 десятин придатної землі.

У своїх облїченнях я приймав, що найменший земельний надїл можна довести на Полтавщині до звиш п'ятох десятин землі. Але що обрахования М. Рклицького оперті на повніших даних, я вважаю їх правдоподібнішими. „І так у резултаті земельної реформи досягнуть ся, — говорить М.

Рклицький, — бодай в перший рік її здійснення, що на Полтавщині не буде відного господарства з земельним забезпеченням низше 4 десятин придатної землі. Таких господарств буде тут у найгіршій разі коло 275 тисяч, себто поправить своє земельне забезпечення більше половини всіх господарств. Чотири десятини придатної землі на селянське господарство (двір) — се далеко від земельного багатства та значно низше від потрібної норми. На чотирьох десятинах навіть на благословенній Полтавщині нетільки не можна оснувати достаточного селянського господарства, але й не можна прохарчувати ся, коли нема зарібків з боку.

В кождім разі більше половини хліборобських родин в полтавській губернії значно збільшить завдяки земельній реформі своє користування землею, хоч далеко не доведе його до тих розмірів, при яких можна прохарчувати ся з землі. Їм треба буде шукати в доповнення до праці на своїй землі побічних зарібків. Нелегко представити собі, де найдуть вони сі зарібки. Поміщицьких економій не буде, а на дрібній промисл надії погані.

Чотири десятини на господарство — як се мало, порівнюючи з тими веселковими мріями, яким віддають ся селяне, думаючи про щасливий будучий час, коли землю відберуть у панів! Все-таки більше половини селян одержать землю. А як відібеть ся земельна реформа на інтересах тої дуже значної часті селянства (коло 44%), яка не одержить жадної землі (ті, що мають поверх 4 десятин)? Сі господарства потерплять від земельної реформи в двох напрямках. Поперше вони позбавлять ся свого арендного фонду, тих земель у великих господарств, які вони арендують дотепер; подруге вони позбавлять ся своїх підпрятуючих їх зарібків на поміщицьких економіях.

Автор обговорюваної брошури вважає особливо важним, аби селянське населення Полтавщини присвоїло собі дві засади, які видають ся йому неспірними: „Перша з них — се те, що земельна реформа, переведена на основах передання всеї землі в користання трудового хліборобського населення, може дати безземельним тільки чотири десятини на господарство й поправить тому положення тільки тих господарств, що мають землі менше чотирьох десятин, давши їм необхідну до тої норми скількість землі. Друга засада та, що земельна реформа бодай у перших роках безумовно погіршить житте інших господарів, починаючи від господарів, що мають звиш чотирьох десятин землі“.

Мені здаеть ся, що виводи М. Рклицького дещо надто песимістичні. Але, розуміть ся, він має слушність щодо того, що земельна реформа дасть далеко менше, ніж ждуть від неї. Здійснення земельної реформи викличе в народніх масах найглибше розчарування, котре треба завчасу передбачити й котре може мати дуже великі політичні наслідки. Щоб ослабити се неминуче розчарування з усіма його небажаними наслідками, треба робити все можливе, щоб поширити в селянській масі вже тепер правильну думку про те, що може й чого не може дати земельна реформа.

Та може багато читачів подумает, що наведений обрахунок, який відносить ся до полтавської губернії, зовсім не є показником у відношенню до всеї Росії, бо полтавська губ., як звичайно думають, забезпечена землею далеко гірше від інших губерній Росії. Одначе останне зовсім невірне й такий погляд се в данім разі не більше ніж поширена помилка. Дійсно в 44 губерніях європейської Росії крім полтавської губернії приходить на одну душу населення майже три рази більше землі ніж на Полтавщині. Але треба взяти під увагу, що на Московщині тільки четвертина всеї земельної території зайнята під рілля, решта землі се ліс, сіножати й непридатна земля, а в полтавській губ. під рілля є не менше трьох четвертин усїєї землі. А коли брати тільки рілля, покажуть ся, що на Полтавщині на одну душу населення мирного часу припадає землі 1.1 десятини, рівно стільки, скільки припадає в середнім для цілої європейської Росії. Так отже щодо скількості запасу рільної землі на одну душу населення полтавська губернія зовсім відповідає середнім даним для цілої Росії.

Та се не все. Середня урожайність Полтавщини значно перевищає середню урожайність Росії. Беручи під увагу середню урожайність, можна сказати, що 1 десятина середньої землі для всеї європейської Росії дає тільки 0.55 десятин полтавської землі. Іншими словами земельне забезпечення населення Полтавщини не низше, а далеко вище щодо свого сільсько-господарського значіння від земельного забезпечення решти Росії. Таким робом полтавські дані кидають дуже поучаюче світло на можливі результати земельної реформи і в решті Росії.

М. Тулан-Барановський.

Чехи й Австрія.

Зложені на першому засіданню віденського парламенту державно-правні заяви славянських народів у червні 1917 р. безперечно належать до визначних політичних подій в Австрії. Від 1848 р. чорножовта монархія не була свідком такого непереможного прояву волі до життя тих зі своїх народів, які наслідком її дуалістичного ладу з одного боку та штучно викровних коронних країв австрійської половини монархії з другого протягом часу були відсунені на другий план, мовляв, здеклясовані на політичних чинників низшого сорту.

Ми хочемо в сій праці звернути спеціальну увагу на державно-правну заяву „Чеського Союзу“, а то з причини своєрідного характеру чеського питання в австрійській державі. Задля ліпшої орієнтації в дальших увагах насамперед пригадаємо зміст сеї чеської заяви, яка викликала чимале вражіння і політичне зацікавлення, як в Угорщині, так і в Німеччині та яка крім сього мала дуже цікаву свою передпарляментську історію.

Ось її дослівний текст в українським перекладі:

„Представники чеського народу зо всіх країв корони святого Вячеслава, вступаючи до Державної Ради в часі воєнних подій всевітнього значіння, коли загальними стали ся прямуювання до усунення панування народу над народом, — проголошують: Посли чеського народу глибоко переконані, що існуючий дуалістичний лад витворив з очевидною шкодою для загальних інтересів пануючі й поневолені народи та що задля усунення всякого безправства поміж народами й задля запевнення всестороннього розвитку народів в інтересі держави й династії неминуче потрібно, щоб габсбурзько-льотаринську великодержаву перетворено в державну спілку вільних і рівноправних національних держав. Тому опираючи ся під сю історичну хвилину на природнім праві народів на самоозначення і вільний розвиток, яке у нас ще зміцнене непохитними історичними правами та вповні признаними державними актами, ми домагаємо ся, стоячи на чолі свого народу, зєдинення всіх галузей чесько-славянського народу в демократичній чеській державі, при чім не можна поминути й чесько-словацької галузі, що так само живе у звязку з історичною чеською батьківщиною“.

В наведений вище заяві заслугоє на спеціальну увагу домаганне внутрішньої державної перебудови Австро-Угорщини по національному принципу, себто у федералістичнім напрямі. Се домаганне — се свого роду головний мотив усїєї чеської політики від 1848 р. Перетворення австрійського державного ладу на основі національної рівноправности й автономного федералізму тягнуть ся червоною ниткою через усї головніші прояви чеської політики від перших початків конституційного життя Австро-Угорщини.

Чехи дуже швидко й добре зорієнтували ся у своїй новочасній державній позиції в Європі. Вони з огляду на географічне положення своєї батьківщини й на державні відносини на сході та півночі (Росія і майбутня зєдинена Німеччина) інстинктом, так сказати, відчули життєву неминучість своєї австрійської державної приналежности. Через прилучення Чех до Австрії (у 1526 р.) фактично даний був початок пізнійшій і теперішній австро-угорської державі. Потім Чехи завжди стояли на сторожі великодержавного характеру габсбурзької монархії, в існуванні якої вони

бачили найкращу запоруку свого національного й державно-політичного буття, як з другого боку свою приналежність до Австрії слушно уважали за одну з необхідних умов існування сеї останньої.

Можна сказати без перебільшень, що властиво чеські політики винайшли рацію державного буття новочасної Австрії. Найліпше її теоретичне умотивування дав славетний чеський історик і національний діяч Ф. Паляцький у своїй загальновідомій політичній монографії „Idea státu rakouského“ (Ідея австрійської держави, 1865). Властиво вперше він сформулював її вже в 1848 р., а саме у своїй знаменитій відповіді Франкфуртському парламенту¹⁾, в якій, вияснюючи причини, чому він не може прийняти запрошення до участі в нарадах сього німецького союму, Паляцький таким чином зясував новочасну рацію буття австрійської держави: „Вам відомо, що в південно-східній частині Європи вздовж границь російської держави є чимало народів, що відрізняють ся дуже походженням, мовою, історією та звичаями, себто Славян, Волохів, Мадярів, і Німців, не говорячи вже про Греків, Турків і Шкипетарів, з яких жадний недосить сильний, аби з поводженням міг у цілій будуччині боронити ся проти всеміцного свого східного сусіда (Паляцький має тут на думці царську імперію, яка по його передбаченням простувала до утворення універсальної монархії, себто „безпросвітнього й невисловного лиха, нещастя без кінця та краю“. Н. В.) і се буде можливе лише тоді, коли їх лучитиме в одно тісна й певна спілка. Справжньою життєвою жилою сеї потрібної спілки народів є Дунай; її центральна сила не має ніколи далеко відхилювати ся від сеї ріки, як що вона хоче мати дійсне значіння. Отже й справді, як що віддавна вже не було-б австрійської держави, ми в інтересі Європи й навіть цілої людськості мусіли-б причинити ся, щоб її як найшвидше утворити“²⁾. Очевидно, чеський історіограф має тут на думці не абсолютистичну германізаційну Австрію, але наддунайську державну спілку рівноправних і автономно самостійних малих придунайських народів. В сім же цитованім листі він ясно формулює сю основну державну засаду Австрії, її, як він каже, „святий якір“ (sacra ancora), кажучи, що „всі під її берлом зєдинені народи та всі релігії мають користувати ся взаємною повною рівноправністю і значінням“ (там же, стор. 109).

За рік (у 1849 р.) у своїй статі „Про централізацію та національну рівноправність в Австрії“ Паляцький докладно й конкретно зясував свої думки про необхідність автономно-федералістичної перебудови австрійської держави по національній засаді.

Згадана його розвідка про „Ідею австрійської держави“ з 1865 р., яка повстала з низки часописних статей, була отже тільки докладнішим і програмовим розвиненням вище наведених думок з листу до Франкфурту, зясованих на сей раз в освітленню історичної минулості Австрії від її початку та сумних подекуди досвідів з конституційними заходами в ній від 1848 р. до 1861 р. В дійсности ся розвідка „батька чеського народу“ є знаменитою обороною прав поневолених австрійських народів, заслуженим засудом австрійського германізаційного централізму, переконуючою апотеозою засади національної рівноправности яко невідложної основи австрійського державного існування й будуччини сеї держави, що Паляцький дуже добре висловлює у III розд. сеї своєї праці таким чином: „... Австрійське правительство не має бути ані німецьке, ані мадярське, ані славянське, ані романське, але австрійське у вищій і загальній змислі, себто однаково справедливе для всіх своїх народів“ (стор. 34-35).

Автор класичної „Історії чеського народу“ (Dějiny národu českého), поборюючи централістичну основу австрійської держави яко таку, що запевнює в ній німецьку гегемонію,

¹⁾ В моїй статі „Відозва чеських письменників до чеської парламентарної репрезентації“ (Вістн. ч. 153, стор. 360, 34—35 рядок з гори) вкрала ся друкарська помилка: „до французького“ замість „до франкфуртського парламенту“. Н. В.

²⁾ Цитую з додатку сього листа до книжки Idea státu rakouského, Прага, 1907, стор. 108, 107.

був також рішучим противником і австро-угорського дуалізму, добре передбачаючи, що в дійсности він зведеть ся до німецько-мадярського панування у наддунайській монархії та що зовсім не причинить ся до поладження в ній пекучої національної справи. Ще перед заведенням дуалістичного ладу він так пророчно висловив ся про нього в своїй розвідці „Idea státu rakouského“: „Я переконаний, що дуалізм в усякій формі в недовгій часі покаже ся шкідливішим ніж повний централізм. Бо се безперечно буде подвійна централізація, одна, як і друга, проти природи та проти права, а подвійне лихо й по найпростійшому розуму гірше ніж одно“.

Тому він постійно вертав ся до того та вперто пропагував необхідність федералістичної перебудови австрійської держави. Недовго до своєї смерті у статі про чесько-російські відносини (Rusové a Češi з 1873 р.) Паляцький знову та зі спеціальним підчеркненням висловив сю улюблену свою думку, свого роду своє політичне „вірую“: „Австрія—писав він у сій статі—може утримати ся на будуче яко держава тільки на федералістичнім ґрунті або її взагалі не буде. Про її »роздробленне«, котре буцім-то було-б спричинене федералізмом, або про розпад на »первісні елементи« — звичайно гарячкують ті люде, котрі властиво не бажають жадної Австрії, бо їм розходить ся лише про Німеччину або Мадярщину. Неначеб федеративна держава з успіхом не могла розвинути більшої та тривкішої сили ніж силоміць злучені сцентралізовані держави з незадоволеними й сепаратистично настроєними елементами“. Паляцький був найвизначнішим і найбільше переконаним ідеологом рації державного буття новочасної Австрії, яка на його думку мала бути деякою запорукою малочисельних беззахисних наддунайських народів, а насамперед чеського, який суцільно знаходить ся в сій державі так, що не може мати жадних ірредентистичних прямувань або сепаратистичних надій.

На жаль від заведення дуалізму дальший розвиток Австро-Угорщини пішов по лінії подвійного централізму та хронічного національного антагонізму, що так добре передбачав і наперед передкавав чеський історик. Він тому з резигнацією подекуди й без ілюзій уже дивив ся на політичну еволюцію Австро-Угорщини після 1867 р. Одначе се було тільки політичне, але зовсім не національне зневірре „батька чеського народу“. Бо щодо будуччини свого народу, як і австро-угорських Славян взагалі, він не сумнівав ся. Перестерігаючи перед шкідливістю й небезпечністю дуалізму, він робив такі висновки щодо майбутньої долі своїх земляків і австрійських Славян загалом: „Коли буде переведене заперечення думки новочасної австрійської держави й коли ся ріжнотанітна та єдина в своїм роді держава признає неоднакову справедливість для всіх, але панування і силу одних над іншими; коли Славяне справді будуть признані низшим племенем і, як уже сказано, матеріалом для правительств двох інших народів,—тоді природа також здобуде своє право, а її неминучий відпір перетворить домовий спокій у неспокій, надію замінить розпукою та спричинить врешті сутички й боротьбу, напругу, розміру та краю яких не можна навіть передбачити. День проголошення дуалізму станеть ся неминучою потребою природи, заразом днем народження панславізму в найменш бажаній його формі. А що прийде потім, читач сам легко додумаєт ся. Ми, Славяне, зі щирим жалем дивимо ся тому в будуче, але без страху. Ми були перед Австрією, ми лишимо ся й після неї!“ (Idea státu rakouského, стор. 100-101).

Сю політичну зневіру в Австрію, як і непохитну віру у свій народ ще яскравіше висловив Паляцький у своїм політично-національнім заповіті своїм землякам, в яких щодо нашої теми знаходимо отсей уступ: „Я на жаль тепер і сам зневірюсь у тривке захованне австрійської держави; а се не тому, щоб вона не була бажана або сама в собі неможлива, але тому, що Німцям і Мадярам уможливлено панування і заведенне в ній одностороннього племенного деспотизму, який у конституційній та ріжнотанітній державі не може бути тривкий, будучи політичним безглуздем (суперечністю в поняттях, contradictio in adiecto). А Німці й Мадяри

не хочуть іншої Австрії, як такої деспотичної. Через їх вину, бо вони як і в 1848 р., щиро бажають розбити державу, — вони опинилися на жаль на похилій площі, котра веде до пропасти. Не зважаючи на це, я не дуже боюся за свій народ. І хочби йому судилося знову перейти пробу огня і заліза, він має вже в собі досить живого та здорового ядра, щоб не загинути під час сього іспиту, але прокинутися знову до діяльного життя серед усяких уже обставин³⁾.

Ми тут подекуди докладніше розглянули погляди й думки Паляцького про Австрію та чехо-австрійські відносини, бо в його писаннях і політичній діяльності австрійська орієнтація Чехів знайшла свій найвиразніший і найбільш принципіально умотивований вислів. Але, як ми вже на початку цієї статті зазначили, австрійська орієнтація є провідною думкою чеської політики від початку конституційної ери в Австрії взагалі.

Задля ілюстрації, як і задля характеристики сього політичного чеського австрофільства, ми наведемо тут ще кілька його зразків. Найбільший та найвизначніший чеський публіцист і національний діяч з першої половини минулого століття Карло Гавлічек Боровський — вже перед Паляцьким був переконаним австрофілом та одним з камінярів політичного австрославізму як реального вислову думки славянської взаємності у відношенню до романтичного або й зовсім глитайського загального панславізму. „Ми, західні Славяне, — писав він у своїй часописі „Duch Národních Novin“, — вільні Славяне: Чехославяне, Югославяне й Поляки, твердо стоїмо при австрійській державі, уважаючи її за природний лучник, який нас, рідних братів, тісно взаємно зєднує, а у спілці збільшує силу проти великої небезпеки“.

Гавлічек дивився на Австрію як на природний захист західних Славян і лише тому бажав її заховання у критичних та бурливих подіях 1848-49 рр. „Що Славяне — писав він у згаданій вище вже часописі — хотіли утримати Австрію, мусить бути самозрозуміле, бо Славяне бачили в захованню Австрії свій власний інтерес, свою власну свободу“. На його думку сила Австрії спочивала саме у Славянах, без яких вона не могла існувати самостійно. Тому він, як згодом Паляцький, доказував необхідність національної федералізації Австрії та її конституційної перебудови в дусі національної рівноправності. Австрія мусить здемократизуватися і змодернізуватися, — навчав він, — мусить здихатися феодального абсолютизму, але й безглузлого централізму, який суперечить основному духови конституційного ладу та життя. Австрія, що поневолює свої плебейські народи, легко може розпастися та стати жертвою царської агресивності, — добре та задалегідь передбачив сей геніальний чеський публіцист пізніші плани гр. Ігнатієва. Він доказував, що справжні інтереси габсбурзької династії покривають ся з інтересами австрійських Славян, чому вони триматимуть ся династичного й монархічного принципу. Але й він, як описав Паляцький, перестерігав Австрію перед манівцями та нетрями бюрократичного централізму й національного поневолювання, кажучи, що „Австрія мусить бути такою, як ми радимо, або перестане існувати“. Се значить, що вона має признати поодиноким своїм народам повну національну рівноправність і державну самоуправу.

У своїй політичній програмі Гавлічек з сього приводу висловив ся таким чином: „У жаднім випадку не хочемо бути австрійською провінцією: чеській короні має бути признана повна самостійність, чим більша, тим ліпше, а то так, аби Австрія (коли не буде прийнята інша назва замість сеї зненавидженої багатьма народами) була тільки федерацією, союзом самостійних країн і народів“⁴⁾. Зрозуміло потім, що перші соймові відпоручники чеського народу з 1848 та 1849 рр. офіційально та принципіально висловили ся щодо Австрії в дусі вище наведених думок двох найвизначніших

своїх національних і політичних провідників. Наведу тут дві під сим оглядом дуже типові виїмки з їх тогочасної заяви про свою соймову діяльність: „Ми уважаємо федеративний лад в Австрії за неминучий і необхідний висновок великої різноманітності її народів і засади повної їх рівноправності. Бо чи-ж може в дійсности існувати однакове право там, де мова й тим самим і народність одного з членів піднесена буде законно або фактично в цілім державнім організмі до ступня пануючої?“. А далі читаємо у згаданій заяві з приводу централізму отсе: „Централізм вже з тої причини не надасть ся для Австрії, бо він є у непосредній і неминучій суперечности з етичною підвалиною всієї держави й конституції, як і з рівноправністю народів“.

Відомий чеський політичний провідник і національний діяч минулого століття — Ф. Л. Рігер — так само тримав ся австрійської орієнтації щодо чеської справи, домагаючи ся державної перебудови Австрії на федералістичних засадах. В одній зі своїх соймових промов він у таких словах зясував провідну думку та рацію державно-політичного буття габсбурзької монархії: „Поміж російським і німецьким колюсом бачимо тут на європейській карті кілька менших країн і народів, які самостійно існувати не можуть та які, колиб були полишені самі собі, тяжінням більших сусідніх організацій могли-б дуже легко бути позбавлені своєї самостійности. Всесвітнім завданням Австрії є зєдинити отсі країни, які самостійно не можуть утримати ся, злучити отсі малі народи в одну громаду, щоб вони взаємно захищали себе та боронили ся проти сусідів, аби взаємно підтримували ся у своїм розвитку та взаємно признавали свої права й сумлінно їх шанували. Панове, се є на мою думку всесвітнє завдання Австрії, се її післанництво, лише в сїм спочиває її життєва сила та її змісл і будучина. Коли вона не матиме сього всесвітнього завдання, тоді не має його взагалі; далі не має на що існувати на світі, не має жадної рації буття. Коли вона сього свого завдання не зрозуміє, далі не матиме в собі життєвої сили та провідної думки, а тому мусить загинути від внутрішньої слабости та старости. Коли-ж вона зрозуміє се своє завдання у повній мірі, тоді очевидно вона може зміцніти, тоді знову прийде до старої слави й могутности, додержуючи непохитно гасла: „Всім моїм народам однакове право, всім однакова любов! Під сим прапором побідим!“⁵⁾

З огляду на історичну долю і географічне положення чеського народу й Чехії Рігер иншим разом у чеській соймі (в 1867 р.) ляпідарно висловив австрійську орієнтацію чеської політики отсим гаслом: „... Насамперед нашим завданням є першим прямуванням має бути: заховати Австрію і себе в Австрії заховати“.

Рігер, як і вся тодішня старочеська політика, був прихильником історичного права, тому отже й перебудову Австрії уявляв собі на історично-державних засадах. Звідель категорична його опозиція против австро-угорського дуалізму, якого Чехи не хотіли признати та проти якого протестували відомою пасивною резистенцією, бойкотуючи центральний австрійський парламент. На жаль ся опозиція чеської політики незавжди рахувала ся з реальними обставинами й можливостями, в ній було иноді чимало радикального романтизму й державно-правного догматизму, тому після 1867 р. вона скінчила ся фяском. Перебудову австрійської держави по дуалістичній засаді переведено проти Чехів і без Чехів.⁶⁾

У розгляненім тут розвитку чеської політики у відношенню до габсбурзької монархії варто звернути увагу на дві обставини, насамперед, що Чехи не дивили ся на Австрію яко на якийсь випадковий державний зліпок, мертвий організм без життєвих сил і перспектив дальшого

³⁾ Годовніші політичні думки й засади Паляцького добре зібрані в цїкавій публікації: „Politické myšlenky Františka Palackého“, Прага.

⁴⁾ Провідні думки цитованого вище чеського письменника зібрані в інформаційній добрій книжці: „Politické zásady Karla Havlíčka-Borovského“, Прага, 1898.

⁵⁾ Politické výroky a zásady F. L. Riegra, Прага, 1899, ст. 42—43.

⁶⁾ Розвиток чеської політики до заведення і після заведення дуалізму добре зясований у відомій праці французького історика Е. Дені „Чехія після Білої Горы“, популярне чеське видання вийшло у Празі 1911 р. (шор. т. II, ч. 2 і 3).

природного розвитку, як здебільшого прийнято дивити ся на придунайську державу (згадаємо лише становище російської публіцистики: „документное государство“ або знаменитий афоризм Герцена, що висмівав усякий сенс Австрії); навпаки Чехи самі винайшли державну й культурну рацію буття Австрії, як се ми вже бачили вище (Палацький, Гавлічек) та як се можемо ще засувати питатомо з соймової промови (1865 р.) Рігера, в якій принципіально ставить ся та рішавість ся та справа: „На мою думку — казав Рігер — Австрія є неминучою потребою своїх народів. Вся річ спочиває в тім: чи австрійська імперія має якесь всесвітньо-історичне завдання, чи ні; бо коли вона має його, тоді має й право на існування, тоді знайде сама в собі силу для заховання свого життя. Панове, я гадаю, що австрійська імперія є велике випадковим зліпком народів, неначе звязаних взаємно тільки спільною династією; я переконаний, що вона має вище завдання. Сим всесвітньо-історичним її завданням є: зєдинувати всі отей менші народи, котрі живуть довкруги Карпат і наддунайської долини, в одну громаду, щоб вони захистили своє буття та свою своєрідність против агресивности сусідніх велетнів і спільними силами, кожний по своїй особистій вдачі, могли простувати до найвищих цілей людства. Се завдання уважаю за життєву мету Австрії, за її душу; воно додає їй і додаватиме на віки віків життєвої сили, права на існування, словом того, що називаємо рацією буття. Отсе всі ми, народи, особливо-ж ми менші — у повній мірі почувасмо. Ми всі почувасмо та знаємо, що для нас Австрія необхідна потреба для заховання власного нашого існування . . . Коли-ж одначе Австрія такого всесвітньо-історичного завдання не має, то вона розпадеться ся, не зважаючи на всі наші прямування; тоді не утримають її жадні октроа, жадна лютова конституція; далі не утримає її ніякий абсолютизм і навіть залізний круг багнетів. Всі прямування будуть зайві. Але хто має віру у всесвітньо-історичне післанництво Австрії, той мусить також вірити, що під сю рішучу хвилину в наших серці, голові й нашій волі знайдуть ся також засоби для її утримання.“⁷⁾

Другою цікавою обставиною в чесько-австрійських відносинах є відсутність у Чехів державно-політичного ірредентизму чи сепаратизму. Ся обставина так само має своє головне географічно-етнографічне умотивування, яке визначний чеський соціал-дем. політик і посол Модрачек добре засував на партійній дебаті (в 1913 р.) з приводу австрійської державної проблеми й відношення чеської справи до неї отсими словами: „. . . Ми, Чехи, не зважаючи на те, що стільки витерпіли в сій державі, є народом, котрий не має куди з неї втекти. Інші народи, хай назву Німців, Італійців, а врешті Поляків, або хай назву Сербів, Хорватів, — усі вони мають за кордоном своїх дядьків, своїх земляків. Вони мають куди сховати ся, колиб не мали тут стріхи над собою, але ми дійсно не маємо куди діти ся. Ми існуємо лише в сій державі та не можемо на нікого покласти ся. А тому саме ми є народом, котрому вельми залежить на тім, аби ся держава існувала, аби вона мала будучину, щоб вона була захована . . .“

Як бесідник далі слушно підчеркнув, ся австрійсько-чеська залежність обостороння: „Ми потребуємо Австрії, але й Австрія потребує також нас!“⁸⁾ Сеї своєї взаємної приналежності до Австрії були Чехи добре свідомі від самого початку своєї політичної діяльності, себто від 1848 р. У своїм національним маніфесті про бажаність злучення Моравії та Шлеска з Чехами (в маю 1848 р.) чеський народній комітет прилюдно заявив своє становище щодо сеї справи: „А коли хтось каже, — читаємо в згаданім маніфесті, — що ми в Чехах маємо намір відокремити ся від австрійської держави, той або не є приятелем правди, або був впроваджений в блуд. Для сього ми не досить не-

вірні ані недосить нерозумні; бо всеж добре знаємо, що наша країна, яка лежить посеред європейського континенту, не могла ані сама, ані разом з Моравією та Шлеском на довгий час утримати ся яко самостійна держава . . . Одначе хоча вся наша країна бажає бути неминуче й нероздільно прилучена до нашого рідного австрійського дому, се ще зовсім не значить, що вона мала-б з рештою країн держави суцільно зілляти ся, щоб у ній навіть занепасти й цезнути; задля сього вона своєю вдачею й історією занадто своєрідна та вельми відрубно самоозначена.“⁹⁾

Вороги Чехів, правда, нераз закидали їм сепаратистичні або ірредентистичні думки, тенденційно надуживаючи для сього відомого англофільства. Всі сі чеські „фільства“ (vzájemnost) в дійности первісно виринули з національно-расового романтизму минулого століття, а потім конкретно проявляли ся виключно на культурно-літературнім полі та з добре зрозумілою й вповні розумною метою: за посередництвом тіснішого духового зближення західної та східної культури піднести й обогатити та зробити кращою свою власну культуру та своє народне життя. Дощукувати ся реально-політичного або державного характеру в отсих ріжнорамітних чеських „vzájemnostech“, себто плеканню національних симпатій до неавстрійських народів, було-б даремною працею.

Досі ми розглянули тут лишень один бік справи, що цікавить нас, а саме відношення Чехів до Австрії. Але ся справа природно має й другий свій бік, себто відношення Австрії до Чехів і чеського питання. Одначе докладне обговорення сього вимагало-б окремого великого нарису. Тому ми обмежимо ся тут лише загальною його характеристикою.

Коротко кажучи, Австрія (а саме — австрійський правительственный абсолютизм, протинаціональний централізм і германізаційна політика по сей бік Ляйти) — зробила все можливе й навіть неможливе, щоб стати як найбільше непопулярною серед Чехів і відштовхнути від себе безперечно свій найбільш австрофільський народ. Вистарчить переглянути вище цитовану тут уже історію „Чех після Білої Гори“ або познайомити ся з єдиними свого роду чеськими збірниками: Плач чеської корони в 1869—1873 рр. — (Прага, 1894) та доповненням до нього: Переслідування чеського народу у 1869—1873 рр. (Прага, 1896), сими страшенними оскарженнями австрійського протичеського абсолютизму), щоб зрозуміти повищу характеристику чеської політики Австрії.

Не без слушности казав з сього приводу цитований вже тут чеський соціал-дем. посол Модрачек: „Австрія не добре записана серед народніх мас. Австрія починаєт ся у нас Білою Горою (битва під Прагою у 1620 р., яка порішила про долю чеської держави й народу так само, як полтавська в 1709 р. — означала кінець самостійницьких прямувань поневоленої України. Н. В.), протиреформацією, тридцятилітньою війною. Які сумні спомини полишила в нас історія австрійського абсолютистичного, поліцейського та парламентарного режиму! До сьогодні саме серед широких мас чеського люду Австрія конкретно означає німецьку національну гегемонію, поліцейську систему та клерикалізм. Австрія не має нічого, чим дійсно могла-б стати ся популярною.“¹⁰⁾

В часі війни правительство покійного гр. Штірка розпочало свою відому германізаційно-абсолютистичну політику під знаком відомих націоналістичних німецьких „передумовин“. В Австрії неначе повернули ся знову старі часи бюрократичної сваволі метерніхівського або бахівського фанатичного централізму. Супроти Чехів вела ся протягом трьох років систематична погромна політика, обрахована на абсолютне винищення чеської культури й цілковите задушення чеського національного життя. Політичні процеси, масові арешти культурних і національних діячів, погром інтелігенції загалом, розв'язування та заборона діяльности чеських національних стоваришень і організацій, безглузді

⁷⁾ Politické výroky a zásady F. L. Riegra, стр. 41—42.

⁸⁾ Див: Protokol XI sjezdu československé soc.-dem. strany dělnické, Прага, 1913, стр. 126—127.

⁹⁾ Politické myšlenky F. Palackého, стр. 47—48.

¹⁰⁾ Protokoly, стр. 126.

конфіскації чеських книжок — навіть старих зперед півстоліття, фактична германізація урядового життя в Чехах — се лише загальний і зверхній реєстр протичеської політики Австрії під час війни. Докладне її з'ясування вимагатиме нового видання „Плачу чеської корони“, який безперечно під кожним оглядом перевищить свій згаданий першовзір з середини минулого століття.

Чеські політики з парламентської трибуни виступили вже з першими причинками до сеї „Чорної книги австрійського абсолютизму“, а „Чеський Союз“ предложив віденському урядови провізоричний акт оскарження який обіймає 400 сторін друку. Отже з повним правом можна сказати, що в часі війни офіційна й німецька Австрія зробила все, щоб уцерьти здискредитувати ся в Чехії, а тим самим помагала почвірному порозумінню в його протекторській політиці супроти чеського питання, як і ірредентистичній агітації чеської політичної еміграції за кордоном.

* * *

Політична трагіка чеського народу є в тім, що супротив Австрії йому доводить ся, так сказати, тримати ся фатальною галілейською засади: „А всеж вертить ся“, що в перекладі на чеську політичну мову означає: а всеж Австрія, бо, як сказав Модрачек та як сього добре свідомі чеські політики, лишень одним Чехам нема куди втікати з габсбурзької держави. Австрійська орієнтація чеської політики є в своїм роді детермінована зовнішніми (географічними й економічними) обставинами. Тому Чехи до неї все повертають ся яко до вихідної точки, хоч тяжкі умовини внутрішнього політичного австрійського режиму иноді силоміць пхають їх на манівці неавстрійських політичних комбінацій.

Дуже невдячне завдання ревізії чеського політичного відношення до Австрії новочасного умотивування, отже й до відновлення австрійської орієнтації припала чеській соц. дем. партії, а саме її автономістичному напрямкові (себто партії більшови чеського соціалістичного пролетаріату). Чисельно се найбільша чеська політична партія. Її вплив і значіння у чеськім політичній життю спочиває у камінярській праці задля справжньої демократизації чеської політики, а потім визволення її з полону національного й історично-державно-правного романтизму та радикалізму, які в дотеперішнім політичній розвитку чеського народу нераз (напр. у 1871 р.) більш Чехам зашкодили ніж принесли користі. Під сим оглядом дуже радикальним чином з боку чеської с. д. був її відомий (у 1897 р.) протест у віденським парламенті проти чеського історичного державного права. Для чеської політики мав він подібне значіння, як у культурно-національній чеськім життю боротьба молоді чеської науки проти підроблених „старочеських“ рукописей. Правда, чеський загаль зареагував на сей рішучий крок чеської соціалдемократії її фактичній збойкотуванням і майже виключенням з національного лона, але фактично ся подія чимало причинила ся до вилічення Чехів з архаїчно-романтичного й радикального націоналізму.

Далі се заслуга чеської соціалдемократії, що переведено ревізію чеського політичного відношення до Австрії. Зроблено се об'єктивним шляхом новочасної соціалістично-наукової аналізи: не з вузько-націоналістичного, але загально-національного чеського й загально-державного австрійського становища. Уперше порушено сю справу на IX партійнім зїзді (в 1909 р.) під час програмової дебати з приводу відношення партії до національної проблеми в Австро-Угорщині. В основнім рефераті д-ра Шмерала щодо питання, яке цікавить нас, сконстатовано: „... Національну справу, особливо-ж чеського народу, можна полагодити серед теперішніх обставин лише в межах Австро-Угорщини. Теоретично чисто соціалістичним її полагодженням була б злука Німців Австрії з Німцями Німеччини, Італійців з Італією, Українців з Київом, далі зєдинення Сербів і Хорватів, укінці відновлення суцільної Польщі. Але се повне переведення засади зєдинення кожного народу буде лише тоді можливе, коли цезнуть границі теперішніх держав, які

розділюють інтереси династій, та сила мілітаризму, й коли вся західня Європа буде перетворена через здійсненне соціалістичної мети в один суцільний економічний організм. Лишень у республіканській соціалістичній федерації європейських народів усі народи досягнуть повне здійсненне всіх своїх національних прямивань“. ¹¹⁾ Далі переведено в рефераті річеву критику чеського державного самостійницького сепаратизму, знову відкинута чеське історичне державне право та зайнято позитивне становище супротив австрійської політичної орієнтації яко неминучої для чеського народу. ¹²⁾ Рівночасно зроблено безапеляційний засуд фатального австро-угорського дуалізму, виставлено програмове жаданне національно-федералістичної перебудови Австрії, начеркнено нові директиви державного розвитку габсбурзької монархії та зясовано новочасну її рацію державно-політичного буття. „Австро-Угорщина — читаємо ми з сього приводу у програмовім рефераті д-ра Шмерала — стоїть перед добою великих конституційних перемін. Дуалістична державна думка є в розкладі. Держава, яка в історії протягом цілих століть мала своє узасадненне яко охоронний вал Європи проти турецької небезпеки, тепер потребує нової великої, відповідаючої новому часови цілі свого існування“. ¹³⁾ Трохи низше ся провідна мета Австрії зясована таким чином: Сьогодні лишається ся сій придунайській державній організації єдина, що правда, але велика й висока мета, щоб вона зєдинила всі ріжнорічні народи своєї області у велику громаду плідної господарської діяльності, щоб рівночасно, будучи підвалиною задля спільного їх господарського розвитку, дала кожному народови повну самоуправу й національно-культурну самостійність, а при сїм аби кождому народови яко суцільному організмови й кождій одиниці признала стільки вільности й рівности, щоб народи та всі його члени пригорнули ся до держави, зідентифікували ся з нею, а таким чином аби в їх інтересах, в їх заспокоєнню і любови, держава мала запоруку своєї будуччини. ¹⁴⁾

Щодо необхідности перебудови наддунайської імперії — завдання майбутньої Австрії сформуловано таким робом: „Перетворити в основах свою конституцію, замість дуалізму завести такі конституційні відносини, котрі відповідали б сьогочасним господарським і культурним, отже фактично-реальним, класовим і національним відносинам — се є під сей час життєвою справою, її буттєвою необхідністю“. ¹⁵⁾ Проте, як се має стати ся, знаходимо у цитованій програмовій промові таке розясненне: „Австро-Угорщина мусить бути конституційним шляхом перебудована з існуючої дуалістично-централістичної недемократичної форми в демократичну федерацію вільних і рівноправних народів“. ¹⁶⁾

Таким чином чеська пролетарська політика фактично відновила знову старе відоме гасло Паляцького: „Колиб Австрії не було, то треба б було її винайти“. Психологічно цікавим є, що се робило ся у часах, коли чеський політичний настрої радше покликуюв ся на инший неменш відомий афоризм сього батька народу: „Ми (себто Чехи) були перед Австрією, ми існуватимемо й після неї“.

Наведені соціалістичні дебати на IX партійнім конгресі мали щодо Австрії більш теоретичний ніж реально-політичний характер. Щойно в часі балканської війни та у звязку з нею, коли небезпека всесвітнього європейського пожару почала захмарювати міжнародній політичний обрій, — треба було реально висловити ся з приводу чесько-австрійських політично-державних відносин, що й зроблено в позитивнім дусі на XI черговім с. д. конгресі (у 1913 р.). На сїм зїзді ухвалено щодо справи, яка цікавить нас, таке становище: „... Велика державна область посеред Європи, історичним виразом якої є Австро-Угорщина, є потребою, як чеського народу, так і чеського пролетаріату... а не супе-

¹¹⁾ Пор. окрему відбитку протоколу зїзду про національну дебагу: Соціалі-демократіе а отázka národnosti, стор. 22.

¹²⁾ Тамже, стор. 24—28.

¹³⁾ Тамже, стор. 8.

¹⁴⁾ Тамже, стор. 8—9.

¹⁵⁾ Тамже, стор. 8.

¹⁶⁾ Тамже, стор. 9.

речить дійсно життєвим інтересам жадного з інших народів, що живуть в сій області...¹⁷⁾ В кінцевій резолюції повищу думку ще точнійше зясовано таким робом: „... Чесько-славянська соц. дем. робітничка партія уважає сю державу (себто Австро-Угорщину Н. В.) за історично дану підвалину для своєї діяльности, а всі інші думки, особливо-ж якісь надії в напрямі тенденцій, котрі означають яко загально-прийняті поняття політичного всенімецтва й політичного панславизму, уважає суперечними з інтересами чеського робітництва, отже й зі своєю пролетарсько-клясовою політикою“.¹⁸⁾ Передумовиною сеї австрійської орієнтації чеської соціалдемократії є необхідна й неминуча державна перебудова Австро-Угорщини у „федерацию автономно сконституованих народів і уґрунтування держави на основі інтернаціональної неутральности...“

Таку позицію щодо Австро-Угорщини займав чеський соціалізм перед війною. Але всевітня катастрофа спричинила скрізь загальну переорієнтацію всіх цінностей зперед війни, а насамперед очевидно в області національно-політичних орієнтацій недержавних народів. Отже насуваєть ся питання, чи не змінило ся в часі війни також вище зясоване політичне становище чеської соціалдемократії? На се позитивну відповідь дає нам сьогорішня стаття центрального органу партії „Právo Lidu“ (1917, ч. 14) — з приводу ноти Вільсона про визволення поневоленних народів, між иншим також і чеського, під заг. „Чеський народ і австрійська держава“, в якій рішучо відкидаєть ся протекторство американського президента щодо Чехії та звертаєть ся увага на органічний звязок сеї країни з наддунайською імперією, при чім сей останній зясовуєть ся вище згаданими ухвалами та розясненнями IX й XI партійних конгресів. Не підлягає жадному сумніву, що в тяжких і критичних часах війни ся виразна та певна австрійська орієнтація була якором охорони чеського народу супроти безглуздного протичеського лютування правительственного деспотизму й абсолютизму. Фактично з незначними відхиленнями — се політичне становище чеської с. д. щодо Австрії лягло в основу програмової державно-правної заяви „Чеського Союзу“, котру ми навели на початку сього нарису, через що воно з партійної набуло подекуди загальної, національно-політичної санкції та стало ся таким робом висловом чеського народного політичного реалізму під сей час.

* * *

Наприкінці ще кілька слів про те, чому сей нарис написано, а до того ще на сторінках українського журналу. На се зложило ся кілька причин. Насамперед бажанне познайомити український загаль з розвитком політичної думки в чеськім народі, в дечім подібним до політично-ідеологічної еволюції російських Українців. Чехи були й лишили ся камінярами австрійського федералізму й децентралізму, як російські Українці — російського федералізму й національної рівноправности. Навіть хронологічно думка національного федералізму майже одночасно (біля 1848 р.) виринає серед Українців і Чехів.

Зі становища полагодження національних справ у Росії й Австро-Угорщині, як і на Балкані, федералізм яко думка утворення спілкових держав з автономно-самостійних народів і досі лишаєть ся неминучою та пекучою необхідністю, а zarazом чи не єдиним способом заспокоєння, як державно-політичних і економічних, так і національно-культурних прямивань недержавних і поневоленних народів у східній Європі, на Балкані та навкруги Дунаю.

Під час сеї війни полагодження національних справ стало ся особливо пекуче. Через се знову й цілком зрозуміло виринала думка національно-державного федералізму та децентралізації. Та се зовсім не випадок, що прапор сеї думки підняли знову Чехи й Українці. Наведена тут заява „Чеського Союзу“ щодо Австро-Угорщини й після-революційна пропаганда російських Українців у напрямі

федералістичної перебудови майбутньої російської республіки — в сути взаємно так само близькі, як федералізм українських „братчиків“ і перших чеських національних діячів з середини минулого століття.

Тому ближше взаємне познайомлення з політичною ідеологією обох сих народів — на нашу думку — матиме чимале реально-політичне значіння під сей час, коли під знаком федералістично-державної перебудови стоїть уся східна Европа, Балкан і чималий кусник середньої придунайської Європи. Таким чином сей нарис, по своєму змісту історичний, має також і своє актуальне значіння — яко причиною до взаємного зближення і ідейного назнайомлення федералістів вище згаданих європейських областей.

На нашу думку під сей час гаслом поневоленних і недержавних народів має бути: федералісти всіх країн і держав зєднайте ся! Кремінним муром станьте проти державного імперіалізму й централізму, против історичного державно-правного глитайства пануючих народів, проти хижацької ненаситности оборонців існуючих „національних станів посідання“, словом, — проти кожного замаху на національну вільність, рівноправність і незайманість! Хай провідною засадою будівничих нової Європи буде: природне право на повне життє всім народам, великим і малим, історичним і неісторичним, державним і поневоленим, панським і селянським. . . .

Н. В.

Стрілецька преса.

1. Сьогорі дуже рідко можна зустріти людину, котра дійсно живе. Звичайно люде тільки існують.
2. Життє лише тоді змарноване, коли урваний його розвиток: щоб убити природу, треба її тільки зреформувати.
3. Людина будуччини виїде лишень з радости.
4. Нерішучість у молодечім віці — се знак духового занепаду, а в старечім — фізичного.
5. Вірність у наших почуваннях — се те саме, що послідовність у нашій інтелектуальній життє: доказ слабости.

З афоризмів Оскара Уайльда.

Як „вівці по плаю“, розбрили ся наші люде по світі. То більшими, то меншими гуртками живуть вони в різних сторонах широкої австро-угорської монархії або й поза її межами. Одні Українські Січові Стрільці, зібрані в поважну громаду, творять свій легіон і можуть спільно працювати (як що на те дозволяє їх неспокійне життє) у різних напрямках між своїми. Ширшому українському загалови дуже мало відомо про їх внутрішнє життє, а ще менше про їх праці в духовім напрямі. Тому думаю, що незайма річ згадати на сім місці коротко про один відділ такої праці, а то про внутрішню стрілецьку пресу. Будь що будь воно цікаве хочби з того погляду, що ті видання се дух і настрої самих стрільців, невимущений гумор у днях недолі, праця дуже часто в невідрадних обставинах, котра має свої цілі та змагання. Неможливо в сих часах бачити ширшому загалови ті видання, тому старати ся буду познайомити бодай в частині наш цікавий загаль з тими виданнями й по можности наведу деякі цікавіні уступи. Правда, свого часу „Громадський Голос“ подав був коротку замітку про одно видання „Самохотник“ і навіть навів був з нього „Стрілецьку думку“, одначе то була коротенька згадка, написана дуже загально.

Думаю, що український загаль цікавий буде довідати ся дещо більше про сі небуденні видання, котрим судило ся побачити світ у глухих гірських або подільських селах або й на самім фронті, в замкненім від світа крузі молодих Січовиків. Тепер може видаєть ся декому уся та робота нікому непотрібною й тільки марнуванням часу, та инакше представляєть ся вона на будуче. Вже тепер уміють оцінити ту працю інші народи, як Німці, Французи, Мадяри, Англіїці, а навіть наші сусіди Поляки, котрі старанно ховають всякі видання до архивів, музеїв і бібліотек, а також зайві числа продають і то за високу суму, бо 150-200 корон за число. Та у нас „народу без історії“, як каже один з українських публіцистів, рішучо ще далеко до того. Ми не знали й не знаємо дійсної вартости, на яку воно заслугоє, тому цілком не новина й не дивниця,

¹⁷⁾ Protokol XI sjezdu, стор. 117.

¹⁸⁾ Тамже, стор. 140—141.

коли часто можна почути такі голоси, як „дурниці!“, „непотрібне марнування часу!“... Як чудово можна приложити до Українців ще отсі слова з афоризмів Уайльда: „Сьогодні знають усьому ціну, але не знають вартости!“...

Стрілецька преса в порівнянню напр. з внутрішньою пресою польського легіону за убога. Там бачимо більше видань в однім відділі, ніж у нас у цілім легіоні. Не кажу се тому, щоб натякнути, що замало появляється полявих видань у наших стрільців, та бажаю, щоб більше виходило їх!.. Кождий признає то, що живе слово се корм душі, розбудження приспаних ідеалів, тим більше в полі. (Не думаю тільки про гумористичні часописі!). От візьмим і порівняймо „Пресову квартиру“ польського легіону й нашого. В „Прес. кв.“ польського легіону працюють визначніші сучасні письменники й публіцисти, як: В. Оркан, Г. Левартовський, Й. А. Тесляр, Даніловський, Ю. Каден, Б. Похмурський, др. Б. Мервін, др. Ефенбергер-Слівінський і інші. До того майже не слідно у них людей, байдужних і противних тій праці. За старанням їх „Пр. кв.“ бачимо численні друковані видання про польський легіон, що познайомлюють народ з подіями їх національного війська в часі війни та їх організації. Наведу деякі видання, що вийшли тільки заходом I-шої бригади: „Szlakiem bojowych Legionów (стор. 274). Z bojów brygady Pilsudskiego, Kalendarz legionistów, Wielka wojna“, не згадуючи уже дрібніших видань, як альбоми, нариси, новелі та кілька повістей. У нас же за цілий час існування стрілецтва появили ся: Видання Союзу визволення України „Українські Січові Стрільці“ В. Темницького, „Стрільці в Карпатах“ (вид. У. Б. У.) „Кривавим шляхом Укр. Січ. Стрільців“ (зредаговане д-ром Назаруком вид. „Просвіти“), „Слідами У. С. С.“ д-ра Назарука (видання Союзу визволення України), „У. С. С. над Золотою Липою“ д-ра Назарука (вид. У. Б. У.) та „Календарь-альманах“ зібраний і виданий силами й заходами самих стрільців.

З полевої преси польського легіону бачимо друкований „Goniec polowy legionów“, де містяться усі прикази й розпорядки головної команди, вістки зі світа, а крім того виходять (тільки в першій бригаді!) видавані самими легіоністами „Jednodniówka legionistów“ (гумор. збірка), „Legionówka“ (гуморист. часопис), „Drut“, сатиричний орган телефоністів, „Reluton“, гумор. часопись обозу й ин.

У нас подібна праця незвичайно обмежена. Хочби глянути на авторів друкованих видань про У. С. С., побачимо, що все обертається кругом одної-двох одиниць. Гурток людей, котрий взяв на себе добровільно відповідальність працювати пером, аби дати грядучому поколінню доказ дії У. С. С. живим словом, звичайно робить то у вільних хвилях поза службовими обов'язками (головно в полі). Не дивниця-ж, що др. Назарук, як згадує у своїх спогадах, вельми здивував ся, коли приїхав обняти уряд у „Прес. квартирі У. С. С.“ і побачив, що кількомісячна праця се кільканадцять аркушів записаного паперу без належних дат і уступів, як звичайні записки молодих гімназистів... Сею працею зайняли ся люде, котрим довело ся вперше стрінутися з нею, а до того не мали вони потрібних інструкцій.

Стрілецька преса се кілька видань, переважно гумористичних, котрі появлялись або появляються ся дальше неперіодично, бо їх правильне видавання неможливе й залежне від обставин. Звісно, що воєнне життя (думаю про військо!) се розбурхане, неспокойне море, крім того кочовиче. Не треба зараз думати, що гумористичні видання тільки для того появляються, щоб розбудити веселість у приспаних, знидїлих душах стрільців і що в них поміщують ся нічого не варті жарти, які по хвилевім перчитанню та сміху перестають бути цінними. Так не є! Гумористичні й сатиричні видання мають на цілі переважно всі їдким гумором чи сатирою направляти хиби одиниць або загалу, як зі стрілецького, так і з позастрілецького світа. Найдете в них цікаві нотатки з нашої політики, себто гірку іронію її діл, найдете й болючу, а правдиву сатиру зі сучасного нашого життя, що правда, не дуже замієте ся, а слюзи в очах закрутять ся вам. Хиба ж се не доказ, що стрільці у сірім мундїрі, знеможені тяжкою та дов-

гою долею, не забувають про своїх дорогих, що їх також болить серце задля гіркої неволі власного народу?..

Внутрішні видання Українських Січових Стрільців звичайно писані або відбивані на „папірографі“ (тектографічній масі, літографії). Зміст се переважно теми бїжучих днів. Звичайно появляються ся вони за дозволом стрілецької команди. Видавці — самі стрільці, котрі разом є й авторами змісту. Дуже часто „друкують“ свої видання у вільних хвилях від своїх службових обов'язків (напр. ночами).

Кожного видання виходить смішно малий наклад, бо найвище 80—100 примірників, а то тому, що мізерні технічні прилади не дозволяють своєю слабою тривкістю побільшити наклад. Не дивно, що по випуску якогось видання стрільці рвуть ся, щоб купити його, й густо — часто жалують, що не можуть усі набути їх. Видавництва не мають ніяких фондів, розпоряджають виключно тими малими засобами грошей, що дістануть з розпродажі. За них купують папір, чорнила, краски. Кожда редакція постійно передає свої випуски архівови „Союзу визволення України“ й „Українській Боеві Управі“.

Дотепер появили ся у стрільців отсі видання: „Самоохотник“, „Вомба“, „Вістник Прес. Кват. У. С. С.“, „Самопал“, „Усусу“ й „Тифусна Одноднівка“.

Найстарший з усіх є „Самоохотник“, значить самоохотник (доброволець). Так називали стрільців старі ополченці, котрі в 1914—1915 р. боролися в Карпатах враз зі стрільцями.

З усіх видань наведу деякі цікавіші уступи, одначе багато ще цікавіших неможливо подати до відома тому, що то справи, взяті з внутрішніх стрілецьких відносин. Тому можливо читачеві видасть ся усе те за слабке, що довідасть ся зі змісту тих видань, одначе годі инакше... Се кождий повинен зрозуміти й усправедливити.

Перше число „Самохот.“, видане т. А. Б., появило ся 21 липня 1915 р. під час перебування Коша в Камінці коло Сколого. Ціле писане пером. Цілий наклад то... 8 чисел. На першій сторінці представлений стрілець з крісом, як іде до приступу в авреолі промінів сонця. Споміж промінів виринає назва „Самоохотник“, потім ідуть дальші написи: „Рік I, ч. 1. Камінка, 21 липня 1915. Гумористично-сатиричний часопис У. С. С. Виходить, коли сам хоче. Ціна 10 сот. Як що буде інтерес, «Сам.» обіцяє 15% на Пресовий Фонд У. С. С. Редакція під оборогом, адміністрація ще не знайшла квартири. Ч. телефону 0-04. Редактор боїть ся признати“ (сторін 8. Формат чвертка аркушевого паперу. 17+21 см.).

В першій довшій статі „Самоохотник“ „представляється“... себто відкриває читачам свою програму. Статя кінчить ся: „Се видання забезпечене, бо грошевих кар зі сторони прокураторії не боїть ся, бо грошей на війні «Сам.» не накував, а «ленунги»¹⁾ усі в Мрочка²⁾. Криміналу також ні, бо зі завідателем арешту «Сам.» знається, бо разом воювали. Конфіскація для нього також нестрашна, бо вона не в силі злизати галицького чорнила! Абонаменту не приймає і банкруцтва не боїть ся...“

В рубриці „Телеграми“ на 4 сторінці доносить „С.“, що „з поля прийшла ціла телеграма, котра в скорім бігу згубила кріс, пояс з набійницями та багнетом, і звучить коротко, що в полі строго заборонений австрійським військом в і д в о р о т!“ В другій знов оповідає про добро в полі. Там „кождий стрілець «фасує» 100 консерв і дві кулі (що дієть ся противно! А. Б.), а тими останніми вбиває 10 Москалів“.

Рисунок на 5 сторінці представляє на тлі гірського краєвиду старого ополченця в задумі, як іде з крісом на плечах, а на нім висить торба. За ним біжить дитина та кричить: „Хліба, тату!“ Підпис: „Ох, Боже, Боже, коли буде «Ілях»³⁾. Зараз по сім іде нарис: „Не буде ніколи мира!“ підслухана бесіда стрільця з ополченцем. Оповідання правдиве, тому наведу його в цілости:

Ополченець стоїть з „верндлем“⁴⁾ на варті, стрілець переходить побіч і зачинає розмову:

¹⁾ Ленунг — виплата, жовнірська заслуженина.

²⁾ Мрочко — кошовий капітаняр (власник базару).

³⁾ Ілях. німецьке слово, значіння його тут — спокій, мир.

⁴⁾ Верндль — кріс на один набій, стара система.

— Славайсу Христу, вуйку!
 — Слава на віки Богу!
 — Не чули ви, вуйку, що нового?
 — Та як ви не чули, то я відки? Письма не знаю, та й ніби відки?
 — Не знати, коли вже буде той спокій?
 — Ой, де ваш спокій, спокою ніколи не буде! Може би й був спокій, аби не ті Українці⁵⁾... Та же слухайте, то ті молоді Українці то аж пишуть бити ся. Я був з ними в „швармі“. Кау вам, сиділим кілька день і було тихо, ми не стріляли та й Москаль не. Але прийшли тоті Українці, то не можу вам сказати! Та то хлопці, то діти, ми гадали, що то буде бояти сі, а то „гиндри било“ в „дикунках“, а далі як зачело стріляти, то роздрочили Москалів, як осей. І зробило сі чисте пекло, але дяку Богови, що мене вратував, А до „штурми“ як то біжить, аж страшно. Ну, та й де буде мир божий через тих Українців?!.. Та й є їх є, кау вам, всюди повно... Ми маємо своїх Українців, Німець має своїх, Москаль своїх, Серб своїх, Француз своїх, Англік своїх, ну й де ту буде спокій, кажіть сами?!..
 — Ой, правду кажете, вуйку, не буде спокою через тих Українців...“

Се перше число повітали стрільці з великою радістю й одушевленнем. Се й додало охоти видавцям і за 4 дні появило ся друге, котре більше дописало гумором, одначе вийшло тільки у трьох примірниках, тому тепер є воно дуже великою рідкістю. Воно й принесло 10 стрілецьких заповідей:

- I. Я є твій сотник, котрого маєш слухати.
- II. Не будеш мати пана над свого сотника.
- III. Памятай, щоб ти день „ленунгу“ святив і все до Мрочка відносив.
- IV. Шануй батька й матір свою, щоб тобі грошей присилали, щоб ти дав Мрочкови вторгувати.
- V. Не забивай з порожного кріса.
- VI. Бреши при „рапорті“, щоб ти кари не мав.
- VII. Не кради, як не умієш, бо зловлять.
- VIII. Хочби ти сам мав потерпіти як свідок, то борони товариша, хочби брехнеу.
- IX. Не жадай в свого товариша дівчини, бо він тобі її не дасть.
- X (Найважнійша). Не жадай дві „менажі“ бо не дістанеш.

Третє число появило ся в більшім числі примірників, бо писане й відбиване вже на гектографічній масі, про котру постарав ся один добродій. В нїм починаєть ся статя Семена Смика: „Де що з неба“, котра продовжуєть ся потім числами цілих два роки. Се алегорично представлені відносини в стрілецтві. Також на численні домагання виходить другий наклад I-го числа.

В дальших числах пізнати уже инший напрям і дотепнійші й вартісніші уступни.

В пятім числі ілюстрація: „Десятий раз в поле“ представляє карикатуру стрільця, худого, згорбленого вдвоє, з позначками тяжкої недолі, як обвантажений тягарями, вибираєть ся 10-й раз в поле. Рисунок знаменитий! Є в сїм числі ще одна ілюстрація, котра вколола „красний пол“, і тому один непокликаний до того „добродій“, хитрим способом сконфіскував у „Базарі“ сливе цілий наклад. Також у сїм числі порушує (автор Дворський) отсе питання:

Що на світі вічне?

- I. Вічний Жид.
- II. Вічний революціонер.
- III. Вічний правник.
- IV. Вічний „маркирант“.

В иншім числі, як у Кіш приїхала висудча комісія, щоб признати назначених до висуду (супровіту) стрільців (хорих, ранених) за нездатних, описує „Сам.“ той відділ, що простує перед комісію, так:

Виють, виють пси зза пласта,
 Се-ж бо струями болота
 Бродить славний „супровіт“,
 Намір в нього йти до хати,
 Де би можна показати,
 Що „хороба“ кличе в світ!..

В десятім числі (1915 р.) хвалить ся „Самохотник“ у передовиці своїм існуванням і говорить:

У час війни, у час зараз
 Нехай стрільці читають!
 Десятий раз, десятий раз!
 У Кіш мене пускають!

Як хто не звик, — даремний крик,
 Той з ним нехай таїть ся!
 Моє перо і мій язик
 Нікого не боїть ся!

Десятий раз! Десятий раз!
 У Кіш мене пускають, —
 У час війни, у час зараз
 Нехай стрільці читають!

Також в сїм числі поміщена „Стрілецька дума-сатира“ про нараду старшини, котра була уже передрукована в „Гром. Голосі“.

11 число присвячене походовій сотні, що на днях відходила в поле. Є се перерізка з „Гамалії“ Шевченка на „Стара війна — Гуцулія“. Автор Поперечний. Кінчить ся вона прощальним питанням:

Стара воїно! Гуцуліє!
 Ти йдеш в поле знову!
 А по тобі що зостанєть?
 Діло, — а не слово...

В найблизнім числі у вірші „Прелюдія“, як у Кіш приїхала нова (друга) сотня з Відня, потішає „Сам.“ усіх тим, що в нїм є й дівчата.

Прийшла недавно сотня з Відня,
 Прегарна сотня молодців.
 Радій же, Коше! матко плідна!
 Не вмер чей слава про стрільців!

Не вмер! Не вмер! Не вмер нікоми!
 Хочаб нестало гір Карпат!
 Та-ж маєш в лоні спільні пчоли:
 Нових представників дівчат.

*

Як хто з уроду любить даму,
 Кому вже чорно у вочах,
 Нехай спішить запити „штаму“,
 Бо й кожда—чар, лиш жаль... (що) в штанах.

Тимчасом рознесла ся чутка, що появить ся нове виданне „Самопал“ і „Самох.“, затрівожений сим немало, пише на иншім місці:

„Самопале“ — Самопале!
 Гей, старий козацький діду!
 Щож тобі на мозок впало,
 Що говориш: „Я вже їду!?“

Га, як ідеш, їдь, небоже!
 Лиш шануй себе і всіх
 І все „брацтво“ — Запороже,
 Щоб не вихало в темний міх!

В міх — і бух до Нараївки⁶⁾,
 Впав би риба там на жир, —
 Тож не випив-б в нас горівки,
 Як загостить „чудом“ мир!

У річницю видання святкує „Самох.“ ювілей і в передовиці приносить ось таку розмову між читачами й собою:

⁵⁾ Українцями називають усіх стрільців. Ополченець розуміє під сею назвою воєнних добровольців, як наших, так і чужих.

⁶⁾ Нараївка — річка в тодішнім місці постю.

I. Читачі вчителєви:
Рік отсе... як раз сьогодні —
„Самохотник“ вийшов в світ!
Ми у честь його, — коб' годні, —
Знесли-б з світа весь граніт...
І високу піраміду
Ми поставили-б йому,
А цікавим для розвіду
Вбили-б т а б л и ц ю в стіну:
„Самохотник, майстер духа,
Веселив в Коші стрільців;
Брав за се він поза вуха,
Брав не раз і штовханців.
Часто... ай, та часто били
І не раз ломив ся бук,
Заким його похвалили,
Зає' послушали наук...
Та тепер тут слід признати:
„Самохотник“... докір... жарт...
Вмів... без злоби в світ пускати,—
Тим то й піраміди варт!“ Вдячні читачі.

II. Відповідь до сліз зворушеного „Самохотника“. Motto: „Ах“...

Я щасливий до безміру
За признання всі від вас...
Вашій щирості я вірю, —
Дух тим більше мій не згас!
Піраміди — непотрібні!
Навіть хочби був і мир, —
Тішусь тим, що ви вже здібні
Слухатъ жартів та сатир!..

Поручаю ся докладному студіюванню Самохотник-ювілят.

В тім самім числі стараєть ся „Самох.“ розбудити легким натяком у стрільців занепаде духове життє і у вірші „Ковшикам“ говорить:

Тоді, як вас віддали рідні
В обійми тій страшній війні,
Ви були ще зовсім погідні
Та з ніжним блеском на лиці.

Ну, хто-б тепер під гук гармати
Не сквасив ся неначе сич...
Ще кілька літ війні тривати,—
Та й дехто став би: чиста дич!..

Так чей — у тихім ви постою,—
Можлива-б тут зарада в вас:
Духова праця над собою
Істерла-б з лиця... і злість і квас... (К. Р. К.).

Дальше йде ще сатира-пісня на козака Нитку, що є світлицем Коша. Зачинаєть ся:

Гей, у славних Усусусів козак Нитка жив...
а кінчить ся його заповітом:

...І до свого апарату Нитка так припав,
Що в своєму заповіті таке написав:
„Як умру я, — то в апарат мене положіть,
А ізверха на могилі таке напишіть:
„Тут лежав у апараті світлицець Коша,
Коша славних Усусусів; вмер та й вже нема;
Що всіх славних Усусусів в апарат хапав,
А по смерті в апараті і себе сховав...“ (Тото-Долото).

Відзнаки на стрілецькі шапки-мазепинки появили ся у виді льва, в котрого на хвості є два нарости, що виглядають так, неначе він мав два хвости. І от „Самох.“ в однім числі оповіщує конкурс для малярів намалювати льва з трьома хвостами, а то тому (так поясняють собі смішком стрільці), що український лев з кожним роком війни дістає новий хвіст...
Гей, артисти—малярі!
Ось робота є для вас:
Другий рочок вже війні,
Третій вже біжить до нас.
За рік другий — другий хвіст
Славний лев наш роздобув,

З роком третім новий ріст,
Щоб хто з вас не забув
Причепити третій в час, —
Конкурс тут голосим ми:
Хто найкраще з усіх вас
Намалює три хвости,
В нагороду сей візьме
На три сотки три квітки, —
Ну... ще й славу, як піде,
Тож розроблюйте хварби!..

(Підписана одна з українських інституцій).

(Далі буде).

А. Бабюк.

Вісти.

Представники Української Парляментарної Репрезентації в австро-угорського міністра заграничних справ гр. Черніна. 11 вересня з'явили ся в гр. Черніна др. Ев. Петрушевич, др. Трильовський і др. Ев. Левицький в ціли обговорення української справи. Авдієнція була продовженням конференції з 7 серпня, коли з боку Української Парляментарної Репрезентації предложено різні національні бажання щодо зайнятих українських територій Росії. Делегація Української Парляментарної Репрезентації зложила тепер застереження проти того, щоб при задуманій ступеневій розв'язці польської справи зачіплено якимсь робом українські національні території. Гр. Чернін прийняв се застереження до відома.

Приїзд митрополита Андрія гр. Шептицького до Львова. По одностижневім побуті у Відні відіхав митрополит Андрій гр. Шептицький 9 вересня увечері до Львова. На повітання митрополита у Львові в імені цісаря Карла приїхав до Львова в неділю архикнязь Вільгельм. Від укр. делегації промовив др. Кость Левицький в німецькій і українській мові, а архикнязь відповів так само в обох мовах. По дорозі на більших стаціях вітали митрополита делегації, напр. у Кракові рад. Ів. Кивелюк. У самім Львові на двірці перший повітав митрополита архикнязь Вільгельм, далі в імені львівської гр. кат. капітули офіціал Андрій Білецький, від міста рад. Фідлер, від Жидів Вассер і рабін Бравде, а в імені комітету для привітання митрополита промовив др. Степан Федак, доводячи, що царизм не всім довершити того, що задумав, бо засланці мали щастє побачити в серці України власну укр. державну управу. Др. Кость Левицький зазначив, що воля України вернула митрополита галицькій землі, й висловив сподівання, що в теперішнім тяжким лихоліттю, яке переживає наш народ, стане митрополит у перших рядах борців за волю і право українського народу, буде з Українцями ділити всяку долю і недолю, відбиватиме всякі затії супостатів, які загрожують вільному життю нашого наро-

ду на його прадідній землі, та не спочине доти, доки разом з Українцями не виборє воскресення українського народу. Шкільна молодіж, усякі організації, церковні процесії й товпи народу утворили шпалір по дорозі з двірця до площі св. Юра й залили останню. Тут др. Володимир Загайкевич указав між иншим на особливо важке положення Українців по сім боці фронту, бо від нашого національного тіла відірвано Холмщину, а подібне творить ся на Волині. Український народ — говорив бесідник — жде від митрополита слів і діл, що стали-б на сторожі прав українського народу. В церкві св. Юра, по молебні промовив директор української жіночої гімназії о. Теодосій Лежогубський, висловлюючи надію, що між вільними народами й український знайде належне йому місце. По сім забрав слово митрополит, вказав на те, що його віра сповнила ся, бо на російській Україні вже засвітало, а і в австро-угорській мусить бути Українцям краще. „По багатьох великих хрестах, які такі потрібні, приходять і для нас — говорив митрополит — кращі дні. Се вам заповідаю, бо знаю про се!“ Тішив ся, що матиме нагоду заповнити люки в народній праці, й обіцяв посвятити всі свої сили для народу, стати в ряди поруч з иншими до народної праці. Увечері було прийняте в митрополита для української інтелігенції, в яким брав участь і архивнязь Вільгельм, маючи нагоду зійти ся з частиною провідників народу, котрим живо цікавить ся.

В справі повороту Волиняків до Рідного Краю. В імени Української Парламентарної Репрезентації й українського допомогового комітету відбули послы др. Ев. Петрушевич і проф. др. Ол. Колесса дня 15 вересня півторагодинну конференцію з міністром внутрішніх справ гр. Тогенбургом у справах виселенців і в справах політичних домагань українського народу в Галичині. На авдієнції прирік міністер між иншим, що в справі повороту Волиняків будуть видані незабаром відповідні розпорядки.

Про віроісповідні й національні відносини на Холмщині пише А. Мечник в одній зі серії кореспонденцій п. з. „Провінція в часі війни“ в „Kurjer-i Warszawsk-im“ ось що: „Ті, котрі були православні або бажали лишити ся такими, вемігрували. Пішло з ними також напр. з холмського повіту з 8000 католиків. У сій хвилі в холмськiм повіті напр. число православних доходить до 2000, а католиків є звиш 50.000. Менше більше зайшло те саме відношення на час війни й в инших повітах з мішаним населенням. Ті католики, що походять з бувших уніятів, охрещених урядово православними, не показують ніякої охоти повороту до унії. Є католиками й хочуть ними лишити ся, а притім усі уважають себе за Поляків. Католик — се Поляк у нас. Тому не вдали ся всі галицькі місіонарські проби. Був тут недавно якийсь український священник з Галичини й хотів заложити українську школу. Вдало ся зібрати щось з п'ятеро дітей з тутешніх, а 11 зза Буга. Вніє просьбу до шкільного інспектора. Розумієть ся, інспектор відмовив дозволу з тим, аби священник постарав ся наперед про діти до науки. На цілій Холмщині, як довга й широка, нема тепер ґрунту під український сепаратизм. Народ учить ся по польськи, жадає польської школи й уживає в розмові польської мови. Се все Поляки. І тутешні православні уважають себе за Росіян, а про Українців не хочуть і чути. Є тут військовий священник грецько-уніятського віроісповідання; відправляє богослуження в церкві св. Духа. Давнійше був се католицький костел. Отже нетільки наші католики, але й наші православні не хочуть ходити на сі богослуження. Православні ходять на ґарнізоніві богослуження, які відправляє православний священник для вояків східного обряду. Так є тепер, але що буде по війні, не відомо. Всеж бодай частина виселенців поверне...“ От власне! Не часть, але в сі виселенці повернуть на свої місця і тоді відай буде кінець польським радостям, що Холмщина чисто польський край! Хиба що сей нещасний край завше буде находити ся в таких політично-адміністраційних умовах, як тепер під австрійською окупацією.

Катеринославська губ. прилучаєть ся до України. „Русское Слово“ з дня 9/VIII доносить з Катеринослава, що ко-

місія в справі організації обласної управи постановила прилучити катеринославську губ. до України на основі угоди правительства з Радою.

Бесарабія хоче бути автономною. „Русское Слово“ з дня 9/VIII доносить з Кишинева, що відбули ся там збори представників громадянських організацій і політичних партій в справі взаємних відносин Бесарабії й України. Збори постановили признати за Бесарабією політично-територіальну автономію з однаковими правами для всіх національностей, що її заселяють. Границями Бесарабії взято Прут і Дністер. Про сю постанову повідомлено Раду й правительство.

Кадети проти включення Одеси до України. На чутку, що Українці хотять включити Одесу до будучої свободної України, зібрали ся одеські кадети на надзвичайні збори й ухвалили розпочати кампанію проти прилучення Одеси до України (Р. В.).

Чорносотенний рух против Української Центральної Ради. „Новое Время“ з дня 18/VIII доносить: Заходи Центральної Української Ради коло українізації південно-західних доріг викликали на лінії обурення і протести, написані в дуже рішучій формі. Взагалі рух проти Центральної Української Ради й її Генерального Секретаріату прибрав такі широкі розміри й такий гострий характер, що Рада постановила звернути ся до населення з відозвою, в котрій, проголошуючи протиукраїнський рух контрреволюцією, відкидає обвинувачування її в австрійстві та в користанню для своїх цілей австрійськими грішми.

Перші ластівки контрреволюції у Києві. В ночі з 13 на 14 серпня н. ст. появилася на Хрещатику група п'ятих офіцерів і садатів, котрі співали „Боже, царя храни“, а разом з тим кидали погрози на адресу рад робітничих і садатських депутатів, Центральної Української Ради, міліції, Українців і Жидів. Зблизивши ся до гостиниці „Савой“, п'яна товпа почала бешкетувати. Закликано міліціонерів, які арештували одного з п'яної компанії, однорічняка Амесова. Инші розбігли ся (Р. С.).

Український Генеральний Секретаріат в справі Оберучева. Як доносить „Русское Слово“ з 15 серпня н. ст. з Києва під датою попереднього дня, відбуло ся там нове засідання Генерального Секретаріату, на яким знов обговорювала ся справа дальшої долі постанов Центральної Ради щодо перенесення начальника київської округи К. Оберучева, а також щодо забрання з Києва кирасірів і донців. Нараді предложено телеґраму начальника штабу південно-західного фронту Духоніна, в котрій він у відповідь на подану йому постанову Центральної Ради про забрання з Києва донців і кирасірів відповідає, що ні донці ні кирасіри не будуть забрані з Києва. По довгій дискусії ухвалено довести постанови Ради без подання мотивів до відома правительства через Винниченка, що находив ся тоді в Петрограді.

Правительственным комісаром (губернатором) на полтавську губ. вибрано, як доносить „Діло“ за „Кіевско-ю Мыслью“, А. Левицького. Є се адвокат Андрій Левицький, визначний член української соціалдемократичної партії. Під час першої російської революції 1905-1907 рр. жив у Лубнях, полтавської губ., і належав тут до керуючих осіб в революційнім і громадянським життю.

Меморіал Володимира Темницького, предложений ним соціалістичному бюрови в Стокгольмі, видрукувала київська „Робітнича Газета“ в чч. 89 і 90. Тутже передруковано письмо Темницького до російської Ради робітничих і садатських депутатів.

До городських рад пройшли: в Тифлісі на Кавказі 2 Українці, в Єлисаветграді двох українських соц.-фед. на 90 всіх радних; соціалістичний блок, в який входять, здаєть ся, й українські соціалісти, дістав 47 мандатів. У Херсоні на 101 радних соц. блок дістав 68, кадети 3, Жиди 9, Росіяне 8, Українці 1. В Ромнах на Подтавщині соц. блок одержав 25 на 45 всіх радних, жидівські соц. 15, кадети 4.

Відгомін справи полуботківців. „Русское Слово“ з дня 10 серпня н. ст. доносить з Києва, що 7 серпня в день п'ять міліціонерів конвоювали на Печерськ для замкнення в Косім

Каноніри одного з провідників бунту полуботківців Бугаєва й салдата Білика. Коло гіподрому арештовані буцім-то пробували утекти. Міліціонери вистріляли й убили Білика, а тяжко ранили Бугаєва, що по дорозі до шпиталю скінчив життя. Стрілянина на гіподромі стягнула три до чотиротисячну товпу, головню салдатів, котрі оточили труп салдата Білика й піднесли крик, що вбито невинувату людину. Товпа хотіла зробити самосуд над міліцією. Прибувші військові депутати даремне пробували успокоїти товпу. Коли прибувші власти хотіли забрати труп для похорону, товпа не видала його, а поставила як умову видання трупу, що крайнне відбудеться в присутності товпи, яка залежно від вислідів прийме міри проти міліціонерів. Віча, на котрих виступали большевики, відбувалися цілу ніч. Дуже численна товпа зосталася коло трупа. Задумували уладити похід з трупом з військовою оркестрою через усе місто. Вранці прибув слідчий суддя і заявив, що слідство по закону мусить бути тайне. Товпа заявила, що не признає ніяких тайних судових доходжень. Труп лишився на місці, як і давніше, оточений величезною товпою. Настрій на Печерську тривожний.

✓ **Полонені табору Дунасєрдагель на Угорщині з приводу нападу на полк ім. Богдана Хмельницького у Києві.** Прочитавши в ч. 167 „Вісника“ статтю „Провокаційний кривавий напад на ешелони полку ім. Б. Хмельницького“, ми, полонені Українці табору Дунасєрдагель, дуже вражені сією нечуваною подією, висловлюємо своє найрішучіше обурення з приводу дикого нелюдського нападу темної московської орди, наслані злими духами України в цілому розгрому її вірних синів і розбиття українських організаційних сил, котрі своїм зеднаннем доказують невмиручість ідеї вільної України й крок за кроком здійснюють її в життю, за що й наклали головами. Московським фарисеям, що кричать про братерство, а роблять такі звірські вчинки, змагаючись згасити сонце вільної України, шлемо прокляття, перед світлими тіннями полаганих синів України клонимо низько чоло, щиро й глибоко вірячи в те, що ніякі адові сили не здолають звалити нас і що на крові всіх мучеників України, пролатить за святе діло здобуття золоті волоньки, мусить збудувати ся вільна, незалежна, самостійна Україна. Табор Дунасєрдагель (на Угорщині). 17 вересня 1917 р. Голова т-ва „Просвіти“ П. Починок, секретарь М. Панас, скарбник Н. Одаренко, бібліотекар А. Головатенко, члени: Т. Задніпровський, С. Прокопенко, М. Сікерин, Я. Пилипенко, І. Дукачченко, М. Козак, Т. Калюжний, Г. Гончарук, А. Тимошенко, О. Нестеренко, І. Лихошерст, Н. Вакулович, Ф. Балицький, І. Зайцев.

До справи українізації війська в одеській окрузі подаємо такі припіннені, але недруковані ще ніде вісти: Дня 7 липня н. ст. рано до будинку штабу військової округи в Одесі підійшли зі своїми прапорами салдати й офіцери Українці й рішуче заявили генералови Марксєви, що вони не дозволять відіслати на фронт ніодного Українця, доки не сформується негільки дозволені вже роти, але й полки, дивізії, батерії й доки сі частини не будуть підлягати українському начальству. Далі Українці робили закид з того, що при наступі в Галичині першими послано Українців, через що вони зазнали багато втрат, що се зроблено свідомо, наче з німсти. На вулицях Українці відбули віче. До Українців прилучили ся Молдаване. Зібрало ся всіх кількадесять тисяч людей, тримали себе демонстративно. Генерал Марксє устроїв нараду. Дня 9/VII відбула ся в сії справі нарада громадянських організацій, яка прийняла резолюцію з осудом Українцям, що не хочуть іти на позиції для підтримання розпочатого наступу. На нараді предсідатель одеської Української Ради др. Луценко заявив, що Українці не довіряють ні Установчим Зборам, ні російській демократії і перестерігав, що для уникнення експєсів потрібно задоволити всі жадання Українців.

Закон про вибори до Установчих Зборів у Росії вже оголошено, але самі вибори з причини непевного внутрішнього становища держави мабуть будуть відрочені на неозначений час. Всіх депутатів установлено 800, вибиратимуть їх усі горожане без ріжниць полу, у віці від 20 літ. Виборчі округи

становлять губернії й области. В найблизших числах подамо ширший реферат про основи виборчого закону та способи виборів.

Скасування обмежень римо-католицької й греко-католицької церкви в Росії. Тимчасове правительство на звичайнім засіданні, розглянувши представлення міністра внутрішніх справ про скасування правосильного законодавства в справах римо-католицької церкви в Росії, постановило: усунути всі обмеження проти католицизму, передбачені законом про римо-католицьку церкву, та зберігти за державою тільки право нагляду над законністю поступовання римо-католицької церкви в її самоуправі. Згідно з сим признано необхідним у заміну й доповненню правосильних законів установити ряд нових правил щодо будови костелів і складок на релігійні потреби, заведення нових римо-католицьких парохій, обсади рим. кат. духовних місць, заснування нових римо-кат. епархій, релігійних організацій, шкіл, візду єзуїтів і т. ин. Ті самі постанови відносять ся і до греко-католицької церкви (Р. В. з 10/VIII н. ст.).

Дорожня предметів фабричних на Україні. На засіданні київської губернської харчової управи предсідатель Черниш говорив, що заможні селяне не хочуть продавати хліба, бо за одержані гроші не можуть нічого дістати з фабричних предметів. Як сильно підскочили ціни на сі предмети, видно хочби з сього, що пуд цвяхів перед війною коштував 4 рублі, а тепер 120 рублів! (Р. С.).

Окремий комісар для прифронтної полоси. Український Генеральний Секретаріат запропонував зосередити всі справи евакуації й оборони населення евакуованих місцевостей від усякого роду експєсів у руках окремого комісара. Квартира команданта південно-західного фронту віднесла ся прихильно до сього предложення (Р. С.).

Бібліографія.

Нові книжки (Винотовуємо з „Нової Ради“ нові книжки, які вийшли на Україні).

1. **М. Саєнко.** Як треба провадити збори?
2. **С. Русова.** Національні відносини в Бельгії.
3. **Сучасне становище на Україні і Автономія та Федерація.** Вид. Ахтирської Української Громади. Ахтирка, 1917, ц. 10 коп.
4. **Норець** (Т. Лубенець). Граматка (Український букварь). Вид. 2, поповнене, Є. П. Череповського. Ц. 45 коп.
5. **Т. Хуторний** (Т. Лубенець). Читанка перша після граматки. Вид. 3, поповнене, Є. П. Череповського. З малюнками. Ц. 1 р. 20 коп.
6. **Вас. Різниченко.** Земляки, достопамятні уроженці землі Конотопської. Вип. 1-й: М. Драгомиров (З нагоди 10 роковин з часу його смерті). Київ, 1916, стор. 16, ц. 20 коп.
7. **Його ж.** Національний колір України (В справі українських національних емблемів). Київ, 1917, ст. 16, ц. 20 к.
8. **М. Міхновський,** підпоручик. Відносини до війни. Промова, виголошена на першій українським військовим зїзді у Києві 6 травня 1917 р. Вид. Військового Товариства ім. Павла Полуботка. Київ, 1917, стор. 8.
9. **Я. Голово.** Який державний лад мусить бути. Вид. київського комітету української партії соц.-рев. Київ, 1917, стор. 16, ц. 12 коп.
10. **Лист від Українців-католиків з Києва.** До селян та міщан Українців римо-католицької віри. Видання полтавської Спільки Споживчих Товариств. Полтава, 1917, ст. 19, ц. 20 к.
11. **Г. Хоткевич.** Хто ми й чого нам треба. Харків, 1917.
12. **Олександр Невинський.** Про бжід. Вид. „Української Бжоди“, № 2. Валки на Харківщині, 1917, ст. 24, ц. 15 коп.
13. **Вільна Праця.** Спеціальне число російської газети „Свободный Труд“ (ч. 15), що виходить у Смілій на Київщині. Вийшло в день Шевченкового свята у Смілій 22 травня 1917 р. (Зміст: 1. „Панове Громадо!“ [Передова —

про Шевченка]; 2. Поезії Шевченка: Заповіт, Сестрі, Я не нездужаю, Хоча лежачого й не бють, Молитва, І туг і всюди; 3. Єв. Малий, Чи бути Росії федеративною республікою; 4. Є. Вировий, Л. Дейч та Н. Поссе про українську справу; 5. А. Фельдштейн, Братам Українцям; 6. Поезії: Ще не вмерла Україна, Стяг, Похоронний марш).

14. **К. Дубняк.** Російсько-український словничок термінів природознавства та географії. Ц. 35 коп.

15. **Петро Мальців.** Україна в бюджеті Росії. Вид. т-ва „Український Агроном“. Ц. 30 коп.

16. **Земельна справа.** Видання тов. „Просвіта“ в Білій Церкві. Ц. 5 коп.

17. **М. Левицький.** Рідна мова. Вид. того-ж тов. ц. 10 к.

18. **Ф. Матушевський.** Права національних меншостей. Київ, 1917, стор. 16, ц. 8 коп. Видання „Союза Автономістів-Федералістів“.

19. **Його-ж.** Установче Зібрання.

20. **М. Грушевський.** Вільна Україна. Статі з останніх днів (березень-квітень 1917). Київ, 1917, стор. 16, ц. 10 коп.

21. **Його-ж.** Хто такі Українці і чого вони хочуть. Київ, 1917, стор. 15, ц. 10 коп.

22. **Мих. Гордієвський.** Установчі Збори та народній суверенітет. Одеса, 1917, стор. 13, ц. 20 коп.

23. **М. Шаповал.** Лісові ритми. Поезії. Збірник III-й. Ц. 1 р. 50 коп.

24. **В. Дубровський.** Українсько-московський словник. Вид. 3-е, побільшене (В друку його-ж: Московсько-український словник).

25. **М. Левицький.** Співи (Музика на слова Кримського „Скали і кедр“, Кониського „Сподівання“ й Грабовського „До матері“). Для сопрана або тенора.

26. **Іван Федорченко.** Летюча Зоря. Поема з часів революції 1905—1908 рр. Ц. 35 коп.

27. **М. Грушевський.** Українська мова і українська школа. Вид. 2-е.

28. **Т. Шевченко.** Кобзарь, 2 томи. Вид. „Друкарь“ у Петрограді. Ц. 1 р. 25 коп. за том.

Видання т-ва „Криниця“ (з 1917 р.):

1. **Ф. Волховський.** Як мужик попав у ярмо. Ц. 20 к.

2. **М. Драгоманів.** Віра й громадські справи. — 10 —

3. **Б. Грінченко.** Як жив український народ. — 30 —

4. **Його-ж.** Якої нам треба школи. Ц. 20 коп.

5. **Т. Шевченко.** Заповіт та інші вірші. Ц. 15 коп.

6. **Його-ж.** Царі. Ц. 15 коп.

7. **Його-ж.** Сон (У всякого своя доля). Ц. 10 коп.

8. **О. Назарук.** Суспільні класи. Ц. 20 коп.

9. **Якого ладу нам треба.** Ц. 20 коп.

10. **Вікул.** Про автономію. — 15 —

11. **М. Коцюбинський.** Ів. Франко. Ц. 25 коп.

12. **Ще не вмерла Україна.** Музика Січинського, ц. 20 к.

13. „ „ „ „ „ Стеценка — 10 —

14. **М. Загірня.** Хто народові ворог.

15. **С. Єфремов.** Як визволити ся робочим людям з бідности.

16. **Дікштайн.** Хто з чого живе.

17. **М. Загірня.** Про державний лад у всяких народів.

18. **Т. Шевченко.** Кобзарь (повний).

19. **Б. Грінченко.** Граматка для науки читання й писання.

20. **Б. і М. Грінченки.** Рідне слово. Книжка для читання в початкових школах.

21. **О. Олесь.** На зелених горах. Поезії. Том V.

Готують ся до друку:

22. **М. Коцюбинський.** Повне зібрання творів.

23. **Ів. Франко.** Панські жарти.

24. **Пісні волі.** Ц. 5 коп.

Видавництво „Українська Школа“:

1. **С. Черкасенко.** Початок. Граматка до науки читання й письма.

2. **Його-ж.** Рідна Школа. Читанка, рік 2-й.

3. **Я. Чепіга.** Задачник для початкових народніх шкіл. Рік 1-й.

4. **Його-ж.** Теж. Рік 2-й.

5. Українська Педагогічна Бібліотека:

1. **С. Русова.** Нова школа.

2. **В. Науменко.** Загальні принципи українського правопису.

3. **Я. Чепіга.** Проект української школи.

4. **Р. Панасенко.** В сучасній школі.

5. **С. Черкасенко.** Шевченко й діти. Шевченко педагогом.

Друкують ся:

6. **Рідна Школа.** Рік 1-й.

7. **С. Русова.** Географія України.

8. **Задачник.** Рік 3-й і 4-й.

9. **Ол. Левитський.** Методика української мови.

10. **Я. Чепіга.** Методичні замітки до навчання грамоти по слуховому методу.

11. **С. Русова.** Методика колективного читання.

12. **Ю. Сірий.** Природознавство в школі.

13. **Книжечки до колективного читання.**

14. **Розрізна азбука й багато інших.**

Видання т-ва „Вернигора“. Крім заготованих передше випустило се видавництво ще такі брошури:

1. **Катехізм Українця.** Ц. 25 коп. (Передрук брошури Б. Заклинського „Що треба знати кождому Українцеві“ вид. СВУ.).

2. **А. Хомик.** Російські Установчі Збори чи міжнародній конгрес, ц. 12 коп.

3. **Ів. Франко.** Лисичка кума. Вовк старшиною (Ілюстр. казки).

4. **Його-ж.** Кородик і Ведмідь (Ілюстр. казки).

5. **Його-ж.** Як воювали Запорожці.

6. **Робінзон Крузо.**

7. **Шерстюк.** Граматика, ч. 1 й 2.

8. **Петренко-Попович.** Граматика для народніх шкіл, ч. 1.

9. **В. К.** Історія українського народу. Стор. 48, ц. 50 к.

10. **Поезія війни** (Збірка поезій, друканих головню у „Вістнику Союзу визволення України“ й інших українських виданнях по сей бік фронту). Ц. 15 коп.

11. **О. Кобилянська.** Юда (Новеля), стор. 16.

12. **О. Маковей.** Подорож до Києва, поезії. Ц. 25 коп.

13. **В. Пачовський.** Гетьман Петро Дорошенко. Ц. 10. к.

14. **Мученик за волю України гетьман Павло Полуботок.** Ц. 10 коп.

15. **О. Островський.** Зруйнованне Батурина, істор. опов. Ц. 25 коп.

16. **С. Я.** Опис Рідного Краю (коротка географія України). Ц. 50 коп.

Видання т-ва „Просвіта“ у Катеринославі:

1. **Б. Грінченко.** Чудова дівчина та інші опов. Ц. 35 к.

2. **Ще не вмерла Україна.** Збілочка революційних пісень.

3. **Листки „Просвіти“:**

1. Про Установчу Раду. Ц. 3 коп.

2. Царь чи республіка. — 3 —

3. Для чого потрібна Українська Селянська Спілка.

Ц. 3 коп.

4. **Б. Грінченко.** Як жив український народ. Ц. 25 коп.

5. **Т. Шевченко.** „Заборонені поезії“. Ц. 50 коп.

6. **В. Винниченко.** В чому наша сила? (Статі з „Української Живни“). Ц. 30 коп.

Видавництво „Шлях“:

1. **Хведір Коломийченко.** Економіка й Україна. Ц. 15 коп.

2. **Його-ж.** Революція й життє. Будівництво України. Ц. 25 коп.

3. **О. Агієнко.** Вільний театр. Ц. 15 коп.

Зміст: М. Троцький. Перемога Керенського. — Демократичний централізм. — Чернівці під управою Д. Дорошенка. — М. Туган-Барановський. Скільки землі дасть селянинові земельна реформа? — Н. В. Чехи й Австрія. — А. Вабюк. Стрілецька преса. — Вісти. — Бібліографія.